

Fizik Bilimin Işığında Tanrı'nın Varlığı

Yazar: Frederick Robert Tennant

The Being of God, in the Light of Physical Science

Outhor: Frederick Robert Tennant

Çeviri | Translated by

Mehmet DEMİRTAŞ

Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi | Professor, Tokat Gaziosmanpaşa University

İslami İlimler Fakültesi | Faculty of Islamic Sciences

Felsefe ve Din Bilimleri | philosophy and Religious Sciences

Tokat | Türkiye | Tokat | Türkiye

mehmetdem06@gmail.com | orcid.org/0000-0001-9537-3851

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Araştırma Makalesi | Article Types | Research Article

Geliş Tarihi | 20/Şubat/2024 | Received | 20/february /2024

Kabul Tarihi | 26/Haziran /2024 | Accepted | 26/June/2024

Yayın Tarihi | 30/Haziran/2024 | Published | 30/June/2024

Atıf | Cite as:

Tennant, Frederick Robert. "The Being of God, in the Light of Physical Science". çev. Mehmet Demirtaş. Essays on Some Theological Questions of the Day. ed. Henry Barklay Swete. 55-101. New York: the Macmillan Company,1906. Tokat İlmîyat Dergisi 12/1 (Haziran | June 2024), 231-259.

İntihal | Plagiarism:

Bu makale, iTenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

| This article has been scanned by iTenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright © Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Türkiye.

<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>



The Being of God in The Light of Physical Science

Abstract: This article written by Frederick Robert Tennant (1866-1957), one of the contemporary British religious philosophers and theologians, is located between pages 55-101 of the journal titled "Periodic Essays on Some Theological Problems" edited by Henry Barclay Swete, published by a group of Cambridge University academics in 1906. Tennant, who conducted research on the subjects of philosophy, theology and positive science, witnessed the rapid change and transformation process in science during the period he lived. During this period, the popularity of the "theory of evolution" put forward by Darwin in particular and the rapid developments in positive science caused some to understand that the data presented by science prevented belief in the existence of God. In fact, many scientific hypotheses and generalizations began to be seen as final and necessary truths due to their practical effectiveness as bodies of research. In a discussion on the existence of God in the light of physical science, Tennant first tells his readers that the establishment of an appeal court regarding the validity of the theistic position made in the name of science and the claims that theistic arguments cannot be defended are not true and that he will make a critical assessment in his article to eliminate them. In this context, he considers himself a student of science and more generally opens up a discussion of the difficulties that are said to prevent belief in the existence of God in things that fall under the title of physical science. Our philosopher first criticizes naturalism because it sees "the concept of God as not only unnecessary, but also unacceptable." According to him, science, or rather naturalism, which tries to identify itself with science and express its tendency, will inevitably turn into materialism as long as it is built on faulty metaphysics and avoids epistemological reflection. In this case, there will always and necessarily be a conflict between science and religion, and expanding the scope of science will not eliminate this. According to Tennant, it is this first-glance view of the world that science seeks to examine more narrowly and to understand more closely. In order to explain a particular event, that is to show its similarity to previously known events, it tries to refer it to a general class of such events. Science considers only those aspects and relations of things which are relevant to the practical work of description, prediction and control, only those aspects of things which are, or are believed to be, amenable to mathematical treatment and calculation. Physics has achieved this ideal of unity much more perfectly than biology, and thus all science approaches one aspect of the theologian's idea of God. For if nature is a coherent whole, does it not presuppose a single foundation, and therefore, in the light of what has gone before, a single supreme intelligence and a single cause? Is this possible without an intellect that reveals and preserves this? If so, God is not an unnecessary hypothesis, even if science has no need for such a concept. According to Tennant, the concept of God as universal intelligence seems indispensable in order to complete the knowledge we have obtained from the various physical sciences and to secure the reality of the universe that science attempts to interpret. Some of the more general truths which science has taught us about the universe have been found to contain implications which are necessary both for their interpretation and for the unification of scientific knowledge, and which point to theistic doctrine. The analysis of the causal interaction by which science has made the universe relatively intelligible has led us to affirm that such interaction between individual things is inconceivable without the assumption of a plurality-embracing ultimate being, which is probably, though not necessarily, identical with what the theist means by God. Tennant believes that an investigation into what constitutes the reality of the external world forces us to assume an infinite and eternal mind. According to him, if causality is not entirely subjective and is the counterpart in nature of what we mean by activity in beings endowed with will, then the argument from the course of nature to the first cause will seem valid. The argument contained in this last line of thought is strengthened by the results mentioned earlier. For if the mind is the primary element and matter and energy are merely its structures, it becomes absurd to attribute the course of the world to the eternal action of energy or matter.

Keywords: Philosophy of Religion God, Physics, F.R.Tennant, Science, Naturalism, Theism.

Fizik Bilim Işığında Tanrı'nın Varlığı

Öz: Çağdaş İngiliz din felsefecisi ve teologlarından biri olan Frederick Robert Tennant'ın (1866-1957) yazmış olduğu bu makale, bir grup Cambridge Üniversitesi öğretim üyelerinin 1906 yılında editörlüğünü Henry Barclay Swete'in yaptığı "Periyodik Bazı Teolojik Sorunlar Üzerine Denemeler" adlı derginin 55-101 sayfaları arasında yer almaktadır. Felsefe, teoloji ve pozitif bilimin konuları üzerine araştırmalarda bulunan Tennant,

yaşadığı dönem itibarıyla bilimdeki hızlı değişim ve dönüşüm sürecine şahit olmuştur. Öyle ki bu dönemde özellikle Darwin tarafından öne sürülen “evrim teorisinin” revaçta olması ve pozitif bilimdeki hızlı gelişmelerin bazılarıncı, bilimin ortaya koyduğu verilerin Tanrı'nın varlığına inanmaya engel olduğu şeklinde anlaşılmasına neden olmuştur. Hatta birçok bilimsel hipotez ve genelleme, araştırma organları olarak pratik etkinlikleri nedeniyle, nihai ve zorunlu gerçekler olarak görülmeye başlanmıştır. İşte Tennant, fizik biliminin ışığında Tanrı'nın varlığına ilişkin bir tartışmada okuyucularına ilk olarak bilim adına yapılan teistik durumun geçerliliğine ilişkin bir temyiz mahkemesi oluşmasının ve teistik argümanların savunulamayacağına yönelik iddiaların doğru olmadığını ve bunları bertaraf etmek için makalesinde eleştirel bir değerlendirme yapacağından bahseder. Bu bağlamda o, kendisini bilimin öğrencisi olarak kabul etmekte ve daha genel olarak fizik bilimi başlığı altında yer alan şeylerin Tanrı'nın varlığına olan inancın önüne geçtiği söylenen zorlukları tartışmaya açmaktadır. Burada ilk olarak filozofumuz, natüralizmi “Tanrı kavramını sadece gereksiz değil, aynı zamanda kabul edilemez.” olarak görmesinden dolayı tenkit eder. Ona göre bilim, daha doğrusu kendisini bilimle özdeşleştirmeye ve onun eğilimini ifade etmeye çalışan natüralizm, hatalı metafizik üzerine inşa edildiği ve epistemolojik yansımadan kaçındığı sürece, kaçınılmaz olarak materyalizme dönüşecektir. Bu durumda bilim ve din arasında her zaman ve zorunlu olarak bir çatışma olacaktır ve bilimin alanının genişletilmesi bunu ortadan kaldırmayacaktır. Tennant'a göre bilimin daha dar bir şekilde incelemeye ve daha yakından anlamaya çalıştığı şey, dünyanın ilk bakışta bu görüntüsüdür. Başlangıçta vurgulandığı gibi bilimin dünyayı incelemekteki amacı, onda meydana gelen değişim sıralarını tahmin etmek ve böylece onu kontrol etmek için onu bilmektir. Belirli bir olayı açıklamak, yani onun daha önceden bilinen olaylara benzerliğini göstermek için onu bu tür olayların genel bir sınıfına göndermeye çalışır. Bilim, şeylerin yalnızca tanımlama, tahmin ve kontrol gibi pratik işleriyle ilgili olan yönlerini ve ilişkilerini, yalnızca matematiksel işleme ve hesaplama uygun olanları ya da uygun olacağına inandıklarını dikkate alır. Fizik, bu birlik idealinin gerçekleşmesine biyolojiden çok daha mükemmel bir şekilde ulaşmıştır ve böylece tüm bilim, teoloğun Tanrı düşüncesinin bir yönüne yaklaşır. Çünkü eğer doğa tutarlı bir bütün ise tek temeli ve dolayısıyla daha önce olup bitenlerin ışığında tek yüce zekâyı ve tek sebebin gerekli olduğunu varsaymaz mı? Bunu ortaya çıkaran ve koruyan bir zihin olmadan bu mümkün müdür? Eğer öyleyse, bilimin böyle bir kavrama ihtiyacı olmasa da Tanrı gereksiz bir hipotez değildir. Tennant açısından evrensel akıl olarak Tanrı kavramı, çeşitli fizik bilimlerinden elde ettiğimiz bilgileri tamamlamak ve bilimin yorumlamaya çalıştığı evrenin gerçekliğini güvence altına almak için vazgeçilmez görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Tanrı, Fizik, F.R.Tennant, Bilim, Natüralizm, Teizm.

I. Eleştiri

1. Fizik bilimin natüralistlik 'eğilim ve yaklaşımı'.
2. (a) Dünyanın 'kendi kendine var olduğu' varsayımı.
 - (b) Dünyanın bir hukuk saltanatı tarafından kontrol edilen bir mekanizma olduğu iddiası.

II. Yapıcı Eleştiri

1. Bilim, teizmin cevapladığı felsefi sorulara yol açar.
2. Doğanın seyrinin kökeni. İlk Sebep Argümanı.

3. Doğadaki nedensellik her şeyi kapsayan bir varlığı ima eder.
4. Bu varlığın özellikleri akıl, irade ve birliktir.
5. Bu tür bir idealizm, modern bilimin eğilimini temsil etmektedir.
6. Doğanın düzeni, eylemlerini kısmen anlayabildiğimiz bir yüce zekâyı ima eder. Kozmik teleoloji.
7. Doğadaki görünür mantıksızlık unsurunu açıklama girişimi. Bilimin ışığında fiziksel kötülük.
8. Sonuç. Kişisel bir Tanrı inancıyla uyumlu bilim.

I.

1. İçinde bulunduğumuz çağ şüphesiz bir bilim çağıdır: Fizik biliminin gayretli bir şekilde takip edildiği, bilimsel yöntemin çeşitli düşünce alanlarında uygulandığı ve bilimsel araştırma yoluyla elde edilen sonuçların giderek daha zengin ve etkileyici bir şekilde toplandığı bir çağdır. Fizik bilim adına onun bir yönetime sahip olduğu ve diğer çalışmaların yöntem ve sonuçlarından kesin ve aynı zamanda objektif olması bakımından farklı sonuçlar elde ettiği iddia edilmektedir. Fiziksel gözlemler tekrarlanabilir, doğrulanabilir ve böylece bilimsel doktrinlerdeki sübjektif unsur yani, bireysel varsayım ve kişisel görüş unsuru ortadan kaldırılabılır.

Bu nedenle doğa bilimlerinin teorileri için kanıt, doğrudan gözlem ve deneyin ulaşamayacağı konulardaki spekülasyonların sonucu olanlara kıyasla daha mümkündür ve sonuç olarak bilimin temsilcileri arasında diğer düşünce ve bilgi dallarının temsilcilerine kıyasla daha büyük bir oybirliği bulunur.

Bilimsel yöntemin doğa hakkındaki bilgimizi zenginleştirmek ve onu pratik kullanımlara uygulama konusundaki bu başarısı ve bilimsel öğretinin büyük bir kısmının kabul edildiği uzlaşa, her ikisi de felsefenin bir doğa metafiziği sunmadaki tekrarlanan başarısızlıkları ve felsefi okullar arasındaki temel farklılıklarla tezat oluşturarak daha etkileyici hale getirilmiş, bize fizik biliminin damgasıyla gelen her şeye sınırsız bir güven üretmekten geri kalmamıştır.

Gerçekten de birçok bilimsel hipotez ve genelleme, araştırma vasıtaları olarak pratik etkinlikleri nedeniyle nihai ve zorunlu gerçekler olarak görülmeye başlanmış ve bazı çevrelerde sistematize edilmiş, birleştirilmiş ve tamamlanmış olan bilimin, felsefenin mümkün olan tek ve biricik sistemi için yeterli olduğu düşünülmektedir.

Bu nedenle günümüzde fiziğin her konuda son sözü söyleme gücüne ve hakkına sahip olduğuna dair yaygın bir inancın var olması doğaldır. Aslında bilimin popülerleşmesinin son zamanlarda ulaştığı seviye göz önüne alındığında, bu yaygın görüşün iyi temellendirilmiş olup olmadığı konusunda herhangi bir şüphe uyandırmak belki de faydasız bir iştir. Böyle bir sorgulama pek çok okuyucuya daha da nankörce gelecektir. Zira bu sorgulama bilimden felsefeye ya da bilim araştırmacısının kendi yöntemine ve düşünce tarzına bağlılığı ölçüsünde biraz da küçümseyerek "salt metafizik" olarak adlandırmaya yatkın olduğu şeye sürekli başvurmayı

gerektirmektedir. Bununla birlikte başlangıçta şunu belirtmek gerekir ki bilimsel gerçekler sığ genellemelere belki de diğerlerinden daha yatkındır ve burada daha da önemlisi bilim, her ne kadar okurlarının çoğu ve görünüşe göre öğretmenlerinin çoğu bu gerçeğin farkında olmasa da kendisini yanlışlığı bilimsel yöntemlerin yararlılığını en azından etkilemeyecek olan belirli metafizik varsayımlarla ifade etmektedir. Doğa hakkındaki ampirik gerçeğin keşfi ancak evrenin daha büyük bilmecelerine bir çözüm sağlama yönündeki her türlü iddiayı tamamen geçersiz kılacaktır. Dolayısıyla günümüzün bilimsel dogmatizmine kendimizi teslim etmeden önce sorgulanması gereken şey, herkesin haklı olarak etkilendiği fizik biliminin etkili yöntemleri ve sağlam sonuçları değil, gerçekliğin ve bilginin doğasına ilişkin temel ön kabulleridir.

Ancak fiziğin gücüne ve fikri doğruluklarına olan popüler inanç ne kadar geçerli olursa olsun, günümüzde pek çok düşünceli insanın Tanrı'nın ve ruhani bir dünyanın varlığına olan inanca karşı tutumunun, bu tür bir inancı haklı çıkarma olasılığına ilişkin olarak bilimin açıklamaları veya çıkarımları olarak gördükleri şey tarafından belirlendiğine şüphe yoktur.

Doğa bilimi taraftarları arasında teizmin herhangi bir biçimini reddetme eğilimi hüküm sürdüğü sürece, bu eğilim kısmen bilimin yüce bir aklın varlığı ve faaliyeti konusunda bilimin hükmünü temsil eden bazı temsilcilerin etkisinden kısmen de bilim adamlarının veya araştırmacıların günlük olarak yaşadığı, hareket ettiği ve onları teistik düşünce biçimlerinden tamamen vazgeçmeye sevk eden alışılmış bir zihin eğilimini/halini türettiği entelektüel atmosferden kaynaklanmaktadır.

Bu nedenle fizik biliminin ışığında Tanrı'nın varlığına ilişkin bir tartışmada günümüz okuyucularına hizmet edebilmek için ilk olarak bilim adına yapılan teistik pozisyonun geçerliliğine ilişkin bir temyiz mahkemesi oluştuğu ve teistik argümanları savunulamaz bulunduğu iddiasının eleştirel bir değerlendirmesini içermelidir.

Bu tür bir olumsuz eleştiri, birbirinden kolaylıkla ayrılamayan iki sorunun gündeme getirilmesini içerecektir: Yani felsefeden farklı ve metafizikten ayrılmış olarak bilimin, yüce bir varlığın varlığına veya yokluğuna karar verme kapasitesi ve evrenin teistik yorumuna karşı bilimsel önermeler ve genellemeler tarafından öne sürülen gerçek argümanların geçerliliği. Eğer natüralizmin bilimsel temeline ilişkin bu tür eleştirel bir değerlendirme, bilim adına tüm rasyonel teolojinin yanlış temellendirildiğini kanıtlarsa, o zaman ikinci olarak bilimin sağladığı doğa bilgisinden ve bu bilginin izin verdiği ölçüde teist filozof ve Hristiyan teolog tarafından benimsenen Tanrı kavramına bir içerik sağlamak için olumlu ya da yapıcı bir girişim için yer olacaktır.

Daha ileri gitmeden önce, ilerleyen sayfalarda 'bilim' kelimesinin iki kullanımının ayırt edilmesi gerektiği açıklanmalıdır; aksi takdirde bilimsel düşüncenin en iyi temsilcilerinden bazılarına haksızlık yapılmış gibi görünebilir. Aslında günümüzde fizik biliminin doğasına ve alanına ilişkin iki anlayış mevcuttur.

Doğa bilgisi araştırmacılarının çoğunun bilimi metafizikle doludur. Onlar, doğa kanunları gibi terimleri fiziksel gerçekleri, somut varlıkları ifade etmek için kullanır. Hatta atomlardan ve eterden sanki bunlar gerçekmiş gibi duyularımıza sunulan fenomenlerden daha gerçekmiş gibi bahseder. Maddenin yok edilemezliğini ve evrenin enerjisinin korunumunu mutlak ve nihai ilkeler olarak kabul eder. Doğanın mekanik açıklamasını, onun tam ve tek açıklaması olarak sunar. Okuyucu birazdan bu bilimin yanlış bir şekilde adlandırıldığını daha açık bir şekilde görecektir: Bu aslında iki kalın metafizik katman arasında bir tür gerçek bilim sandviçidir; bunun alt katmanı metafizikten devralınan gerçeklikle ilgili ön varsayımlardan oluşur. Üst kısmı ise bilimsel araştırmalarla ulaşılan ve mantıksız bir şekilde evrensel olarak geçerli ilkelerle özdeşleştirilen genellemelerden oluşur.

Öte yandan, bilimsel ortodoksluğun önyargılarına karşı yavaş ama emin adımlarla ilerleyen daha yeni fizik bilimi, dünyanın bize gerçekte yüzeyde sunduğu şeye metafiziksel ekler içeren tüm kelimeleri terminolojisinden çıkarır. Tamamen matematiksel bir ilişki olması dışında “kuvvetten” vazgeçer; “neden ve sonuçlar” yerine denklemleri koyar; bilim adamının ilgilendiği “maddenin” metafizikçinin 'tözünden çok farklı olduğunu kabul eder. Atomların, eterin ve bilimin bu tür diğer araçlarının algısal gerçeklikler olmadığında sadece yararlı kurgular, düşünce ekonomisi için kavramsal araçlar olduğunda ısrar eder; temsilcilerinden bazıları bunlardan vazgeçer ve fiziki başka bir terminolojide yeniden yazar.

Öyle ki bu fizik bilimi evrenin mekanik teorisinin eksikliklerini kabul eder ve bilimsel bilgimizi sistematize etmek için diğer yöntemler yerine bunu seçmenin hiçbir gerekliliği olmadığını ileri sürer. Bu bağlamda bu bilim dalının görevi açıklama değil, sadece betimlemedir. Nitekim fizik bilimi kendisini tüm metafizik imalardan arındırarak, doğal olaylarının sistematik, kısa bir açıklamadan başka bir şey olmadığını iddia eder.

Bu şekilde tam olarak sınırlandırılmış olan bilimle, bu makalenin daha önceki eleştirel bölümünün hiçbir ilgisi yoktur. Yazar, kendisini bilimin öğrencisi olarak kabul etmekte ve daha genel olarak fizik bilimi başlığı altında yer alan şeylerin Tanrı'nın varlığına olan inancın önüne koyduğu söylenen zorlukları tartışmaya geçmektedir. Bilimin çıplak gerçekleri elbette teolojik açıdan çok az ilgi çeker ve doğrudan doğruya şu ya da bu yönde çok az argüman sağlar. Bununla birlikte bilimin hipotezleri ve teorileri, metafizik doktrinlerin ya da nihai ve evrensel gerçeklerin geçerliliğine sahip oldukları varsayıldığında doğal olarak fizik bilimi araştırmacısına uygun olan, bazen bilimin kendisiyle karıştırılan ya da onun eğilimini ve yatkınlığını temsil ettiği söylenen bir dünya anlayışı önermiştir ve sonuç olarak bilimin tüm ruhu bazen teistin inancına düşman olarak temsil edilmiştir. Bu nedenle merhum Profesör Huxley, materyalist adını kabul etmeyi reddetse de bilimin ilerlemesinin her çağda madde ve nedensellik dediğimiz şeyin alanının genişlemesi ve buna bağlı olarak ruh ve kendiliğindenlik dediğimiz şeyin insan düşüncesinin tüm bölgelerinden kademeli olarak sürgün edilmesi anlamına geldiğine ve şimdi her zamankinden daha fazla anlamına geldiğine ikna olmuştur. "Ve her geleceğin geçmişten ve şimdiki zamandan doğduğu gibi geleceğin fizyolojisi de madde ve yasa alanını bilgi, duygu ve eylemle birlikte kapsayana kadar

kademeli olarak genişletecektir." Bu sözler 1868 yılında söylenmiştir. Bu sözlerin yanına, Sir Oliver Lodge'un şu anda bilimin içinde bulunduğu durumu tarif ettiği şu sözlerini de koyabiliriz:

"Kanıtlanmış sonuçlarına olduğu kadar 'modern bilimin' eğilim ve yatkınlıkları hususunda boyun eğmeye direnmek zordur. Onun eğilim ve yatkınlıkları şimdiki araştırmacılar tarafından yanlış tahmin edilmiş olabilir: dahil edildiğinde spekülasyon görüşlerinin bazılarında devrim yaratacak olan geniş bir bilgi alanı göz ardı edilmiş olabilir. Ancak bu ne olursa olsun, şu anda Ortodoks bilimin eğilimi hakkında hiçbir şüphe olamaz. Bu bize kozmosun kendi kendini açıklayan, kendi kendine yeten ve kendi kendini idame ettiren bir şey olduğunu gösteriyor. Maddi evren sonsuzdan sonsuzluğa doğru yuvarlanmakta, dünyaları geliştirmekte, onları parçalamakta, bitkisel güzelliği geliştirmekte ve onu yok etmekte, zeki hayvan yaşamını geliştirmekte, onu öz bilinçli bir insan ırkına dönüştürmekte ve sonra onu bir kez daha yok oluşa sürüklemektedir." ¹

Bu iki bilim öğretmeninden Huxley, felsefenin bazı sorunlarına ilgi gösteren ve felsefi düşünce tarihinin bir kısmına hâkim olan bilim adamlarının tipik bir örneğidir. Dr. Lodge, teknik anlamda felsefe olarak adlandırılan şeyin içeriğine veya tarihine ilişkin herhangi bir merak ortaya koymamış olsa da bilimin daha geniş kapsamı üzerine çok fazla düşündüğü açıktır. Her iki düşünür de bilim dünyasında bilimsel önermelerin ve varsayımların kesin anlamlarını ve geçerliliklerini tespit etmek amacıyla incelenmesini savunan ve bazen bunların değiştirilmesini ya da reddedilmesini talep eden çağdaş hareketin etkisinden kurtulmuş gibi görünmektedir. Bu nedenle onlar, bilim adamlarının büyük bir kısmının bakış açısının ve teolojik sorunlar söz konusu olduğunda 'Ortodoks' bilimin 'eğilim ve yöneliminin' uygun temsilcileridirler.² Her biri sözcüsü olarak kabul edildikleri bilimin olumsuz, materyalist ya da mekanik eğiliminden kaçmaya çalışmış olmaları nedeniyle bizim için daha da ilgi çekicidir. Profesör Huxley, agnostisizmde böyle bir sığınak bulunduğu inanırken, Dr. Lodge ise bilimsel araştırmanın genişletilmesi dayalı olarak bilim ve dinin uzlaşmasını ummaktadır: "Dinin alanı ile tamamlayıcı bilimin alanı birdir."³

Bu yazarları zamanımızın fizik biliminin eğilimi ve mizacı konusunda rehberimiz olarak alırsak, bilimin bize katı ve değişmez yasaların hüküm sürdüğü geniş bir makine olan bir evren sunduğuna inanıldığını görürüz: Onu araştıran zihinlerin kendilerinin de maddeye bağımlı olduğu bir evren, dünyanın evrim sürecinde tesadüfen karşılaşılan bir ürün, bir gölge gibi ana mekanizmaya bağlı bir eşlikçi: kendi ötesinde ya da üstünde hiçbir şeyle temas halinde olmayan, kendi kendini muhafaza eden ve kendi kendine yeten bir evren: kökeni ve bakımı, anlamı ve anlaşılabilirliği için kendisinden başka her şeyden bağımsız bir dünya. Doğa, modern bilimsel araştırmacıya, uzun zaman önce Lucretius'a görüldüğü gibi, "Tanrıların müdahalesi olmadan her şeyi kendi kendine yapıyor" gibi görünmektedir; ama bunu "kendiliğinden" değil, mekanik olarak yapmaktadır.

¹ Hibbert Dergisi, C. I. s. 57.

² Belki de Dr. Lodge'un bu bakış açısını tamamen kendisinin benimsemesi anlamında temsil etmediğini belirtmeye gerek yok.

³ Op. Alıntı, C.I, No. ii. s. 227.

Eğer böyle bir teori gerçekten de fizik bilimi tarafından, gözlemlenebilir gerçekler ve mantıksal olarak çıkarılabilir çıkarımlar tarafından herhangi bir şüpheli ön kabul karıştırılmadan gerekli kılınyorsa, Tanrı kavramının sadece gereksiz değil, aynı zamanda kabul edilemez olduğu da açıktır: Tanrı'nın nasıl tasarlanacağı konusunda yol göstermesi için bilime başvurmak faydasızdır. Bu nedenle sahip olduğumuz doğal bilgiler ışığında Tanrı fikrinin herhangi bir inşasına girişmeden önce bilimin bazı temsilcilerine önerdiği bu genel evren görüşünün temellerini kısaca incelemek ve bunların bazen temsil edildikleri kadar güvenli olup olmadıklarını tespit etmek gerekecektir.

Söz konusu görüş halk arasında natüralizm olarak bilinmektedir. Bu terimin tam ve doğru anlamıyla bilimin bir ürünü olmadığı hem bilimi hem de metafiziği içeren felsefi bir sistem olduğu açıkça anlaşılmalıdır. Onun başlıca bileşenleri, 'sağduyunun' bir ifadesi olarak farkında olmadan ortaya çıkan metafizik bir varsayım ve bilimsel gözlem ve düşüncenin gerektirdiğini iddia eden bir çıkarımdır. Metafizik ya da daha ziyade epistemolojik varsayım, dünyanın deneyimden bağımsız olarak var olduğudur: Bu yalnızca herhangi bir bireyin deneyiminden değil, aynı zamanda tüm öznelerin kolektif deneyiminden de bağımsız olarak vardır.

Maddi evrenin zihinden ayrı olarak gerçek olduğu, zihinden önce geldiği ve zaten kendi kendine yeterliliği içinde zihinlerin bir şekilde üretildiğinde ona gelip onu akıl almaz bir psikolojik fotoğraflama süreciyle tanınmasını beklediği varsayılır. Natüralizm sistemini diğerlerinden daha fazla inşa eden bilimsel çıkarım, mekanik kavramlar açısından az ya da çok tanımlanabildiği için kendiliğinden var olduğu varsayılan bu dünyanın aslında bir mekanizma olduğudur: eylemi en küçük ayrıntısına kadar katı ve değişmez bir yasa sistemi tarafından belirlenen ve ne üzerinde ne de içinde bir zihnin kendiliğinden faaliyetine yer bırakmayan bir makine.

2. Bu görüşler sırayla ele alınmalıdır.

(a) Dünyanın tamamen nesnel olduğu varsayımı insan ırkıyla birlikte gelişmiştir. Dilimize yerleşmiş, tüm sıradan insan ilişkilerinde kullanılmış, sağduyu ile özdeşleşmiştir ve çok doğal bir biçimde doğal bilginin felsefi sonuçlarına ilişkin teorik araştırmalarla değil, onun bir bölümünü genişletmenin pratik işleriyle ilgilenen fizik bilimleri tarafından devralınmıştır. Bu varsayımın geçerli olup olmamasının bilim için hiçbir önemi yoktur; ancak maddenin zihinle ilişkisi ya da Tanrı'nın varlığı gibi bilgi ve gerçekliğin nihai sorunlarına ilişkin felsefi sorgulama açısından çok önemlidir. Bu durum, dünyanın ve güneşin göreceli hareketini tanımlayabileceğimiz terminolojiye benzer. Hala güneşin doğuşundan ve batışından bahsediyoruz; bilimsel doğruluk iddiasında olmadığımız sürece bunu yapmak uygun ve zararsızdır. Aynı şekilde bilim platformunda, onu algılayan öznelerin deneyimlerinden ayrılmış nesnel bir dünyadan rahatlıkla ve zararsız bir şekilde bahsedebiliriz; felsefeyle ilgilenmeyenlerin yaygın olarak varsaydığı gibi eğer dünya kendi anlamında nesnel değilse, o zaman onun bilimsel bilgisinin bir sonu vardır. Ancak bilim adamı, bu tür bir dilin imalarını teistik tartışmaya taşıdığına, söz konusu soruyu zaten yarı yarıya dile getirdiği kendisine hatırlatılmalıdır.

Sıradan bir insanı, tamamen nesnel ve bağımsız bir dış dünyaya olan inancının eleştirisini dinlemeye davet etmek hassas bir konudur. Onun nazik ve uzun süredir gösterdiği tahammülün bir sınırı olabilir. Gerçek dünya ile onun algılayıcıları arasındaki düalizm şimdiye kadar ortak düşüncede taşınmış ve fizik bilimlerinde o kadar derin bir şekilde yerleşmiştir ki felsefe, görünüşte görünenin altında gizlenen şüphelenmeyen problemler hakkında bir tartışma açmaya çalışıldığında deneyimin en kesin temel verisi olması, düalizmin ve naif gerçekçiliğin insan zihninde hangi aşamalardan geçerek nüfuz ettiğini göstermesi bakımından çok büyük bir dezavantaj altında çalışmaktadır. Sıradan insan için bunun öğretilmesi bir engeldir; bilim adamı içinse aptallıktır. Yine de natüralizmin savunucusu ile bilimsel hızını bırakıp bilginin ilk ilkelerinin açık zeminine inene kadar herhangi bir müzakereyi reddetmeliyiz. Onu, duasının hem fizik bilimi hem de psikolojiyi içine sürüklediği umutsuz güçlükler nedeniyle itibarsız olduğu argümanı ile bunu yapmaya teşvik edebiliriz. Çünkü bilim maddeden zihne ulaşma, zihinsel olanı fiziksel olandan türetme çabasını biraz öfkeyle terk etmiştir ve psikoloji tarihi zihinden maddeye ulaşma, tamamen dışsal ve bağımsız bir dünyayı nasıl algıladığımız ve bildiğimiz sorununu (düalizm tarafından sunulan) çözmeye yönelik tüm girişimlerin çıkmaz yollara dönüştüğünü göstermiştir. Ya da onu, eğer orada kalırsa dogmatik kalesinden kaçınılmaz olarak aklıktan öleceği konusunda tehdit edebiliriz: düşünme zaman içinde mutlaka gelecek ve işini yapacaktır. Eğer her iki yolla da onu açık bir savaş vermeye ikna etmeyi başarırız, bilinçli deneyim üzerine ilk düşüncelerin kusurlu analizler ve aldatici analogiler tarafından nasıl yanıltıldığını ve bunların, onları yalanlayan kurgular yerine gerçeklerin bir parçasıymış gibi ortak düşünce ve dilde somutlaştığını ona büyük bir güvenle gösterebiliriz ve Avenarius ve Profesör Ward'ı izleyerek, insanoğlunun deneyiminin düalist yorumundaki ilerlemenin gerçek aşamalarını ve bunların yanlışlığını ortaya koyabiliriz.

Burada tekrarlayamayacağımız, ancak başka bir yerde boş zamanlarımızda inceleyebileceğimiz argümanlar aracılığıyla onu, toplu bir şekilde doğa olarak adlandırdığı⁴ ve herhangi bir bireysel öznenin deneyiminden bağımsız oldukları için hiçbir özneyi ima etmiyormuş gibi davrandığı nesnelere, gerçekte ırkın kolektif deneyiminin bir faktörü veya bileşeni olduğuna ikna etmeyi umabiliriz. İnsanlığın birbiriyle iletişim kurmasını konu olarak var sayıyorlar ve bu özne, yalnızca özneler arası ilişki yoluyla deneyim aralığını genişleten bireysel özne olarak görülebilir.

Dolayısıyla natüralizmden çıkarılmaya çalışıldığında bilime, doğa dünyasının bizim deneyimlerimizden bağımsız ve belki de bu deneyimin 'nedeni' olması anlamında kendi kendine var olduğu kabul edilemez. Bu, natüralistlik anlayışın ince tarafıdır. Böyle bir varsayımın felsefi incelemenin testine dayanamayacağı, aksine fizik bilimin meşgul olduğu 'dünyanın' insan deneyiminin sadece bir yüzü olduğu ve asıl olanın diğer yüzü olduğu savunulmalıdır.

Bilim, daha doğrusu kendisini bilimle özdeşleştirmeye ve onun eğilimini ifade etmeye çalışan natüralizm, hatalı metafizik üzerine inşa edildiği ve epistemolojik yansımadan kaçındığı sürece, kaçınılmaz olarak materyalizme dönüşecektir. Bu durumda bilim ve din arasında her zaman ve

⁴ Ward, *Natüralizm ve Agnostisizm*, 1889, Cilt. ii. Bölüm IV.

zorunlu olarak bir çatışma olacaktır ve bilimin alanının genişletilmesi bunu ortadan kaldırmayacaktır. Burada ısrarla vurgulanması gereken uzlaştırıcı unsur, bilimsel ön kabullerin felsefi eleştirisi. Sir Oliver Lodge aslında felsefeye böyle bir uzlaştırıcı güç tanımayacaktır. O, felsefeyi bu açıdan şiirle aynı seviyede görmektedir. "Felsefenin ya da şiirin yardımıyla çok şey başarılabilir." Ama bu bilim değildir. "Bu bir tahmindir, bir sezgidir - belki bir ilhamdır - ama kesin ve gerekçeli bilgi zincirinin bir halkası değildir; dinin yüksek ve yüce kavramlarından herhangi birinden daha fazla kelimelerle açıkça formüle edilemez veya düşüncede açıkça kavranamaz...

Bu, düğümlü karmaşanın çözümü değil, bilakis onun üzerinde bir yükseliştir; üstün bir uzlaşmadır.⁵ Felsefi spekülasyonun bazı daha yüksek uçları için bu doğru olabilir. Yine de hem açıkça formüle edilmiş ve kavranmış, bilimsel düşüncenin liderleri tarafından aşağıdaki iddiaları güvenle ileri sürebileceğimiz gerekçeli, hatta kesin bilgi zincirleri vardır. İlk olarak, bu tür akıl yürütme zincirleri, bilim öğrencilerinin dine yaklaşımını kuşatan en düğümlü karışıklıkların, bilimin kendisi sanılan şeyin içerdiği metafizik fazlalıklardan oluştuğunu ortaya koyar ve dahası, aynı zamanda bu karışıklıkları çözmeye hizmet eder. Böylece bize doğası ve eğilimi artık teist bakış açısına karşıt olmayan bir bilim verirler. Üstün bir uzlaşmanın isteksiz bilimi dayatmasına gerek yoktur; ancak derin bir uzlaşma, kavga zemininin ortadan kaldırılması yoluyla bir uzlaşma, 'ortodoks/akılcı bilimin' altında yatan ve aslında bilim olmayan varsayımların yıkıcı eleştirisi yoluyla bir uzlaşma: bunda ısrar edebiliriz, çünkü bu zaten potansiyel olarak gerçekleşmiştir.

(b) Tamamen nesnel ve kendi kendine var olan bir dünya varsayımı üzerine bilimin, bu dünyanın hem tabiatın kendisine hem de bize verilen amansız yasalarla sıkı sıkıya bağlı bir mekanizma olduğu yanılığını inşa etmesi kolaydır. Bu teörünün fizik bilimi tarafından ortaya atıldığı ve onun mevcut ruhunu ya da eğilimini temsil ettiği söylenmektedir. Bariz bir şekilde ateizm karşıtı olduğu için burada biraz dikkate alınması gerekir.

Sıradan bir gözlemciye kendini sunduğu şekliyle dünya, canlı ya da cansız, bilinçli ya da görünüşte bilinçsiz, birbiriyle ilişkili şeylerden oluşan bir komplekstir: nitelik ve anlam çeşitliliği bakımından sonsuz derecede zengin bir kompleks. Sınırsız sayıdaki doğal nesneden belki de hiçbirisi tam olarak birbirine benzemez, hiçbirisi sürekli olarak aynı değildir. Cansız doğa renk ve ses çeşitliliği bakımından sınırsız gibi görünmektedir; canlılar âleminde ise içgüdü ve alışkanlık, arayış ve amaç, ilgi ve uğraş, karakter ve kişilik bakımından sonsuz bir çeşitlilikle karşı karşıyayız.

Cansız şeyler hareket ediyor ve tepki veriyor gibi görünür; canlı şeyler arar ve bulur, çabalar, başarılı ya da başarısız olur. Bilimin daha dar bir şekilde incelemeye ve daha yakından anlamaya çalıştığı şey, dünyanın ilk bakışta bu görüntüsüdür. Başlangıçta vurgulandığı gibi bilimin dünyayı incelemekteki amacı, onda meydana gelen değişim sıralarını tahmin etmek ve böylece onu kontrol etmek için onu bilmektir. Belirli bir olayı açıklamak, yani onun daha önceden bilinen olaylara benzerliğini göstermek için onu bu tür olayların genel bir sınıfına göndermeye çalışır; bireysel olguyu türlerine ve her değişim türünü her şeyi kapsayan fiziksel bir cinse indirger. Böyle bir

⁵ *Hibbert Journal*, Cilt: I. ss. 48-49.

çözüm yöntemiyle bilim, açıklayacağı olguyu gerçekten de verimsizleştirir. Bazı yönlerini kasıtlı olarak görmezden gelir; muhtemelen filozofun görüşünde en çok sayılacak olan ve bir bütün olarak dünya ve kendisine bütünlük içinde sunulan bireysel şeylerin ilişkileri hakkında bir teori oluşturma çabasında daha önemli bir yer verilecek olanlardır. Bilim, şeylerin yalnızca tanımlama, tahmin ve kontrol gibi pratik işleriyle ilgili olan yönlerini ve ilişkilerini, yalnızca matematiksel işleme ve hesaplama uygun olanları ya da uygun olacağına inandıklarını dikkate alır. O, amacını ne kadar mükemmel bir şekilde yerine getirir ve evreni nitelikten yoksun hareketli kütle-elemanlar toplamı olarak tanımlamayı ne kadar başarır o kadar çok 'şeyleri' derinlemesine bireyselliğinden ayırır. Örneğin, renk ya da sesteki somut ve niteliksel farklılıklar onun için yalnızca sayısal farklılıklardır: duyularımıza sunulan çeşitli yönler boyunca aynı kalan bir ortamın bir saniyedeki az ya da çok titreşimi. Öyle ki bilim, doğayı her zamankinden daha genel ve daha basit terimlerle tanımlar, gerçekleri bir yasa altında ve yasaları da daha geniş yasalar altında gruplandırır. Kısacası o, giderek daha fazla soyutlamaya yönelir ve yaşayan, somut dünyadan giderek daha fazla ayrılır. Bu soyutlama yolunda ilerleyebilmek için 'kuvvet', 'kütle', 'eter' gibi kavramsal semboller geliştirir; bunlar tıpkı 'düz çizginin geometri bilimini mümkün kılması gibi çalışmasını kolaylaştırır.

Dahası, doğal olayların tanımını ve tahminini mümkün kılmak amacıyla, bunların sıralanışında bir tekdüzelik, bir nedensellik ilkesi, demirden bir hukuk kuralı, dünyayı çözümlendiği unsurlardan birinin diğeri üzerinde tamamen mekanik bir eylem tarzı varsayar. Bunları varsayıyor diyorum. Tekdüzelik doğanın yüzüne öyle yazılmamıştır ki, koşan onu okuyabilsin. Onun önce pratik nedenlerle talep edilmesi, sonra da özenle aranması ve biraz orada biraz burada bulunması gerekirdi. Nedenselliğin zorunlu bağlantısı, neden ve sonuç arasındaki birlik bağı hiçbir zaman gözlemlenmemiştir. Aslında bu kavramların hiçbiri somut dünya tarafından pasif bir şekilde alıcı olan insan zihnine dayatılmamıştır. Onların hiçbiri tamamen doğrudan deneyimden türetilmemiştir. Tekdüzelik, nedensellik ve benzerleri de tüm düşünce için vazgeçilmez aksiyomlar değildir. Bunlar kelimenin tam anlamıyla varsayımdırlar: Bilimin icat ettiği, geçici olarak doğaya uyguladığı ve gerçek gözlem sınırları içinde genel olarak doğrulandığını deneyimle bulduğu varsayımdırlar.

O halde bu semboller ve varsayımlar bilimin pratik amaçları için hatta bilimin varlığı için gereklidir. Ve bu nedenle, şimdiye kadar öğretmenleri tarafından postulatların gerekli ve evrensel gerçekler, nihai metafizik doktrinler olduğu ve sembollerin gerçek, somut varoluşları ifade ettiği çok yaygın bir şekilde varsayılmıştır. Böylece bilimsel analizin bizi duyularımıza görünen olguların ardındaki nihai gerçekliğe ulaştırdığı iddia edilmiştir. Ve böylece, dünyanın bir bölümünün belirli bir kısmı, kısmi bir bakış açısından, hiçbir şekilde tam bir başarı olmasa da mekanik temsil terimleriyle tanımlanabildiği için üzerindeki talepler çoğaldıkça aygıtı daha hantal hale gelen ve daha büyük varyetelere maruz kalan, bizden dünyanın bir mekanizma olduğuna ve daha fazlası olmadığına inanmamız istenmektedir. Bu büyük bir taleptir; özellikle de olayların yalnızca biyolojik olgular alanının tamamı değil, aynı zamanda fiziksel olguların bir kısmı bile (örneğin yerçekimi) henüz bu tür bir 'açıklamaya' boyun eğmeyi reddettiği için.

Aslında mekanik teorisinin ilk umut vaat ettiği günlerde gerçekten de bu tür olağanüstü ve inatçı gerçek alanların kendilerini kütle unsurların hareketinin karmaşık durumlarını çözeceklerine, çim bıçağının Newton'un yerçekimini bulacağına iyimser bir şekilde inanılıyordu. Ancak günümüzde tüm bu umutların terk edildiği ve bilim için yeni bir temel arayışının ciddi şekilde üstlenilmeye başlandığı etkili bilim çevreleri vardır. Hala dünyanın canlı varlıklar ve zihinsel fenomenler de dâhil olmak üzere tamamen mekanizma tarafından yorumlanabilir olduğu; olayların sırasının demirden bir yasanın hükümranlığı tarafından belirlendiği; evrenin kendi kendini açıklayıcı ve kendi kendine yeterli olduğu ve ruhani gerçekliğe, yaratıcı ya da kontrol edici zihne dair hiçbir öneri sunmadığı görüşü hâkimdir.

Şimdi açıkçası böyle bir dünya teorisinin savunulabilirliği nihayetinde şu iki soruya verilecek cevaba bağlıdır: Atomlar ya da elektronlar, eter, mekanik hareket, gerçekten somut gerçekler, olası deneyim konuları mıdır? Yoksa bunlar yalnızca doğal bilgimizi kısaca sistemleştirmek için yararlı olan kavramsal semboller midir? Ve tekdüzelik, nedensellik, yasa ve mekanizma önermeleri mutlak ve gerekli metafizik ilkeler midir? Yoksa bunlar yalnızca deneysel gözlem sınırları içinde geçerli olan ve yalnızca bilimin pratik işleri söz konusu olduğunda işe yarayan 'işleyen varsayımlar' mıdır? Bu sorulara tam olarak yanıt vermek, teknik bilimsel detayların ayrıntılı bir şekilde tartışılmasını gerektirecektir.

Ancak neyse ki bu sorular son zamanlarda hem bilimin hem de felsefenin tanınmış ustalarının zihinlerini meşgul eden sorulardır ve dolayısıyla burada tartışılmalarına gerek yoktur. Bu nedenle, bu tür bir araştırmanın sonuçlarını belirtmek için birkaç kelime yeterli olacaktır. Bu nedenle, böyle bir araştırmanın sonuçlarını belirtmek için birkaç kelime yeterli olacaktır.

Her gün kullandıkları önermelerin ve sembollerin geçerliliği üzerinde enine boyuna düşünmüş olan bilimsel araştırmacıların; atomların merkez çevresi, eter, kütle ve kuvvet vb. şeylerin ideal olduğunu yalnızca kısa formüllerle, doğada gerçekte var olan ve olup bitenlerle bu türün yazarının düşünce süreçleriyle taşıdığı ilişkiden daha dolaysız bir ilişki taşımadığı konusunda pratik olarak hemfikir oldukları söylenebilir.

Bunlar, duyumlarımızla deneyimlediğimiz şeyler değildir ve dahası, hepsi de gerçek şeylerin özelliklerini taşıyor gibi görünmektedir. Atom ve eter teorileri şimdiye kadar evrenin yapısının anahtarını onlarda bulduğumuza inanmamızı garanti edecek kadar kararsızdı ve tutarsızlıklardan yeterince arınmış değildi ve bu tutarsızlıkları ortadan kaldıran mekanik bir hipotezin keşfedilip keşfedilemeyeceği henüz bilinmiyor. Ayrıca, bu simgelerin kullanımını içeren bilimsel analiz yöntemi ne kadar bütünüyle geliştirilirse, duyulur gerçeklikten ne kadar ayrılırsa, doğasının o kadar soyut ve matematiksel olduğu da gösterilmiştir; son çare olarak hareket ve dirençten başka hiçbir olumlu özelliğin atfedilemeyeceği bir yarı-madde dünyasına yol açar.

Yine, felsefi düşünme hiçbir şekilde bilimsel önermelerin metafizik doktrinlere dönüştürülmesini haklı çıkarmaz. Bilim, önermelerinin geçerliliğini ancak onları pratikte kullandığı ölçüde ortaya koyabilir. Aslında onun nihai hakikatle hiçbir ilgisi yoktur ve kendi işine devam ederken onun doğasına ilişkin soruyu gündeme getirmeye asla ihtiyaç duymaz. Onun

prosedür yöntemi ve elde ettiği sonuçlar ister materyalizm ve maneviyat açısından isterse teizm, panteizm veya ateizm açısından doğru olsa bile dünya sorununun felsefi çözümü yine aynı olacaktır. Bilimsel önermelere, doğa biliminin onları ortaya koyduğu acil amaçlar için gerekli olandan daha geniş bir önem ya da geçerlilik vermenin gayrimeşru ve mantıksız olduğu birkaç basit değerlendirmeden de açıkça görülecektir.

İlk olarak, bilimin, gördüğümüz gibi, kuşkusuz bölümsel ve soyut olan betimleme işinde ilerleyebilmesini sağlamak için yapılan varsayımlar, kanıt olmaksızın, genel olarak düşünce için gerekli varsayımlar olarak kabul edilemez. Çünkü parça bütünlükle özdeş değildir ve bilimsel betimleme duyumsanabilir olguların yalnızca karşılaştırılması ve sınıflandırılmasının ötesine geçerek teknik yorumlamalara giriştiği ölçüde olguların yalnızca belirli yönleri için geçerlidir; yani matematiksel işleme izin veren ya da maddeye ve harekete indirgenenler için mümkündür.

Bilim eğer var olacaksa doğal süreçlerde tekdüzelik varsaymak zorunda olduğu için deneysel gözlemin sınırları dışında da tekdüzelik olması gerektiği sonucu hiçbir şekilde çıkmaz. Nedensellik, kullanımı doğal bilgiye düzen getirdiği için bir yandan natüralizmin ileri sürdüğü gibi sonucun öncül tarafından zorunlu olarak belirlenmesi olup, diğer taraftan daha yeni fiziğin prosedürü için yeterli olan salt niceliksel bir ilişki ya da dünyayı anlamadır. Çünkü bilim onu ancak kısaca ve sistematik olarak tanımlayabildiği için aslında bir mekanizma olduğu ya da değişmez yasa varsayımı olayların bilimsel olarak hesaplanması için gerekli olsa da yasanın hükümlerinin hem bilim hem de teoloji tarafından kabul edilmesi gereken gerçeklerin ilki olarak alınması gerektiği; çünkü yasa kavramının kullanımı eski tip bilimde ve felsefi teolojide hiçbir şekilde aynı değildir.

Ayrıca ders kitaplarında sık sık dogmatik bir şekilde ifade edildiğini ya da daha doğrusu yanlış ifade edildiğini gördüğümüz maddenin yok edilemezliği ve enerjinin korunumu varsayımları ya da aynı türden tüm atomların mutlak benzerliği hipotezi gibi bilimin önde gelen bazı genellemelerinin incelenmesi, bunların hiçbir şekilde mutlak gerçekler niteliğinde olmadığını, ancak 'kesin' bilim olarak adlandırılan şeyin amacına hizmet etmek için gerçeğe yeterince yakın yaklaşımlar olduğunu lakin mutlaklığının kanıttan çok çürütmeye izin vermediğini ortaya koymaktadır. Maddenin yok edilemezliği evrensel ya da mutlak anlamıyla, bilimin bunu bir çalışma hipotezi olarak benimsemesi hiçbir empirik delille kanıtlanamaz.

Enerjinin korunumu ilkesi, doğru bir şekilde formüle edilip anlaşıldığında, evrendeki toplam enerji miktarı ya da bunun sabitliği konusunda hiçbir bilgi sağlayamaz. Kimyasal atomlar ve benzerlikleri doktrini yalnızca ortalamaların istatistiksel yöntemine dayanır ve kesinlikle bize belirli bir elementin tek tek atomları hakkında hiçbir şey söylemez; aslında bu atomlar, kimyasal yasaların gözden geçirilmesine gerek kalmadan ortalama atomdan büyük ölçüde farklılık gösterebilir. Böylece her noktada bilimsel yasaların filozofun titizlikle kesin evrensel ifadeleri için değil, yalnızca pratik bilimin yaklaşık yöntemleri için geçerli olduğunu görürüz ve bilimsel önermelerin, sonuçlar ne kadar verimli olursa olsun, bilimin varlığı ve açıklama işi için ne kadar

gerekli olursa olsun, hiçbir şekilde nihai gerçekliğin ifadeleri olarak kabul edilmemesi gerektiğini görürüz. Yine de bilimsel düşünürler yalnızca onları bu şekilde değerlendirerek teistik pozisyona karşı çıkabilmiş ve dünyayı kendi kendine yeten ve kendi kendini açıklayan bir mekanizma olarak tasavvur edebilmişlerdir. Bilimin teolojiye karşı bu kadar inandırıcı bir dava sunabilmesi, ancak olguların betimlenmesine ilişkin rolünü dogmatik metafizikle değiştirmesiyle mümkün olmuştur. Ancak bilim tamamen betimleyici olduğu için -ki bu gerçek son zamanlarda kendi çevresi içinde de yaygın olarak kabul görmeye başlamıştır- metafiziksel inşadan ve dolayısıyla teolojik yıkımdan acizdir. Atomculuk ve mekanizma, bilime gerçeklik tarafından değil, sadece kendi yöntem seçimi ve soyut matematiksel prosedürün gereklilikleri tarafından dayatılmıştır. Eğer şeylerde hiçbir bireysellik ve kendiliğindenlik doğada bir zihin bulamıyorsa bunun nedeni, bu tür şeyleri hesaba katmamanın onun yönteminin esası olması olabilir; bu onların orada olmadığı anlamına gelmez. Kendi koyduğu sınırlamaları ve dünyanın somut gerçekliğinden uzaklığını unutarak, soyutlamalarını ve kavramsal sembollerini gerçek zannettiğinde ve gerçekliğin tek başına oluşturmasını sağladığı soyutlamalardan bizim için gerçeklik inşa etmeye çalıştığında, Bay Bradley'in dediği gibi basitçe 'saygıdeğer değildir'. Bilimde doğru olan şey felsefede çoğu zaman saçmadır.

II.

1. Önceki bağlamdan koparılan son açıklama, özellikle de hemen ardından gelen ifadelerle bağlantılı olarak ele alındığında küstah bir paradoks sanılabilir. Zira şimdi şunu belirtmek gerekir ki, teolog ya da filozofa hazır nihai ve mutlak hakikatleri dikte etmek ya da yöntemlerinin tüm araştırma alanını kapsayabileceğini varsaymak fizik bilimine ait olmasa da doğa hakkında edindiği ve filozofun dünyanın birleşik ve eksiksiz bir yorumunu geliştirirken göz ardı etmemesi gereken sistematik bilgi birikimini felsefeye katmak ona düşen çok önemli ve devredilemez ayrıcalıktır. Felsefede doğru olan şey, bu iki alanın birbirini kapsadığı ölçüde bilimde de doğru olmalıdır. Başka bir deyişle felsefi bir sistem, doğayı yorumlarken, Tanrı kavramına içerik kazandırırken ve Tanrı'nın dünyayla ilişkisini formüle etmeye çalışırken, doğa biliminin yerleşik gerçeklerini dikkate almalı, onlarla temas halinde olmalı ve onlara bağlı kalmalıdır. Eğer fizik bilimi bu haliyle kozmik bir teori sunamıyor ya da belirli olgu noktalarına atıfta bulunamıyor ve kendi zemininde bir teoriyle tartışamıyorsa, felsefenin başkanlık ettiği ve çeşitli açıklamalarını ilişkilendirdiği, birleştirdiği ve yorumladığı bilimler konseyindeki yerini alacağı da akılda tutulmalıdır. Bu şekilde felsefenin daha geniş alanına dâhil olduğunda doğa bilimleri Tanrı'nın varlığı ve dünyanın nihai doğası hakkında konuşmaya başlayabilir. Fizik bilimi teizm davasının yargılandığı mahkemeyi oluşturmaz. O sadece mahkemede bir tanıktır. Bununla birlikte fizik, felsefenin içine çekildiğinde ve bilginin temel ilkeleriyle ilişkili olarak yeri öğretildiğinde, bireyselliğini tamamen kaybetmez. İfadeleri hala kendisine aittir. Aksi takdirde fizik biliminin ışığında Tanrı'nın varlığını yapıcı bir şekilde tartışmaya kalkışmanın hiçbir anlamı olmazdı.

Şayet yukarıdaki eleştiriler bilimsel yöntemlerin beşerî düşüncesinin tüm alanına uygulanamayacağını ve bilgi eleştirisi ışığında bilimsel önermelerin ne metafizik ilkelerle özdeşleştirilebileceğini ne de onların yerine geçebileceğini göstermeye yeterli olsaydı, o zaman

şimdi fizik bilimin birçok yönden felsefi sorulara yol açtığını, teizmin ana iddiasını oluşturan cevap verme gücünün entelektüel ihtiyaçlarımızın tatmini için gerekli olduğunu belirtmek gerekir.

2. Tartışma adına maddi dünyanın bizim deneyimlerimizden bağımsız olarak var olduğunu kabul etsek bile durum budur. Oldukça tartışmalı olan bu varsayım göz önüne alındığında, bilimin bize 'kendi kendine giden' ve ilahi kökene veya devamlılığa dair herhangi bir hipotez olmadan kendini yeterince açıklayan bir dünya sunduğu görüşü, eğer bilim başlangıçta başlasaydı, saygımız üzerinde daha büyük bir iddiaya sahip olabilirdi.

Ancak durum hiçbir şekilde böyle değildir. Nihai nedenler keşfedilemez olabilir; bilimsel araştırmalarla kesinlikle izleri sürülemez. Aslında bilim kökenlerle değil, yalnızca mevcut ilişkilerle ilgilenir. Nedensel bağlantı açısından bilimsel açıklama sonuçta yalnızca göreceli açıklamadır; çünkü herhangi bir olgunun nedeni olarak belirlenen olayın arkasında onu belirleyen başka bir şey vardır ve bu, belirsiz bir gerileme içinde böyle devam eder. Örneğin, Darwin'in adını ölümsüz kılan eser, bize türlerin gerçek 'kökeni' hakkında hiçbir şey anlatmaz ve o, organik formların çeşitliliğinin daha uzak nedenlerine dair hiçbir araştırma içermez. Dünya, mekanik teorinin savunucusuna sadece kendi kendine gidiyor gibi görünebilir, çünkü o gittiğini görmektedir ve çünkü onun mekanik yorumlama sistemine göre, gitmekten vazgeçmesi ya da rotasını değiştirmesi mümkün görünmemektedir.

Bununla birlikte, bilimin bize doğanın seyrinin ilk olarak nasıl başladığını gösteremediğini belirtmeye pek gerek yoktur. Bizi ne kadar geriye götürürse götürsün -ki bizi çok uzağa götürebilir- fiziksel evrenin gerçek başlangıcı gizemle doludur. Yine de nihai köken sorusunu çözmeden bilim, dünyanın gidişatındaki tek bir olayı mutlak anlamda 'açıklayamaz' ve bu nedenle kendi kendine yeten, kendi kendine yeterli ve kendi kendini açıklayan bir sistem ortaya koymaktan çok uzak kalır.

Bilimin her zaman sadece bilmediği değil, aynı zamanda bilmediğini söylemeye devam etmesi gereken şeyler vardır. Tüm doğal olaylar bilim tarafından özellikleri olmayan, farklılaşmamış bir maddenin doluluğunun hareket durumlarına indirgense ve tüm doğal nitelikler, böyle bir alt tabakanın düzenlemeleri ve hareketleri olarak açıklansa bile yine de Du Bois Reymond'un uzun zaman önce belirttiği gibi açıklanması gereken bir şeyler kalırdı. Özellikle maddenin veya eterin orijinal hareketi ve enerjinin varlığı her daim açıklanmaya devam edecektir. Eğer maddenin ve enerjinin sonsuzluğunu varsayarsak, tam anlamıyla bilim denilen şeyi terk edip onu aşarız ve böylece onun nihai ve evrensel açıklama için kendi kendine yeterliliğinden vazgeçmiş oluruz. Elbette bilimi yetersizlikle itham etmiyoruz; başlangıcı ve sonu olmaması bilimsel açıklamanın özüdür. Eğer yasaları geçerliyse, $t = \pm$ istediği herhangi bir büyüklüğü koyabilir ve t 'nin (zamanın) her değeri için bazı yapılandırılmalar elde edecektir. Ancak eter (ya da madde) ve enerji gibi hâlihazırda var olan bir basitler stoku ile başlamalıdır. Biz sadece kabul edilen bu gerçeklere dayanarak bilimin bize kendi kendini açıklayan bir evren sunduğu yönündeki natüralist iddiaya itiraz ediyoruz.

O halde bilim başlangıçtan başlamaz ve aslında bilimsel nedenlerle fiziksel evrenin kökenine ilişkin olarak 'bilgisiz' olduğunu kabul eder. Böylece felsefeye, bilim tarafından sağlanan sınırlı doğa bilgisini, bilimin kendisinin yapabileceğinden daha geniş bir gerçeklik araştırmasının önerdiği teorilerle tamamlaması için olumlu bir dürtü verilir. Bilimin bittiği yerde felsefe ve teoloji başlar ve aslında dünyanın kökenini açıklama gerekliliği, fiziksel bilimlerin epistemolojik bakış açısından yola çıktığında, genellikle teistik argüman için başlangıç noktası olmuştur.

J. S. Mill gibi bazı deneyci filozoflar, bu bağlamda, maddenin ya da kuvvetin ezeli olduğu varsayımına kendilerini kaptırmışlardır. Bu, var olduğu zihinden ayrı olarak maddeye anlaşılabilir bir anlam yüklemenin mümkün olduğu varsayımında bile, zorluğun pek tatmin edici bir çözümü değildir.

Eğer evreni açıklamak için mekanik ders kitaplarında kuvvet ve enerji adı altında tanımlanan şeylerin sonsuzluğunu varsayarsak fizik bilimi söz konusu olduğunda bu sonsuz varlıklara sadece 'hareket üretme gücü' verip daha fazlasını vermemek için hiçbir neden görünmemektedir. Sonsuz akıl ya da irade bilime en az kör, bilinçsiz kuvvet kadar uygun olacaktır. Bilimin varsaymak için ihtiyaç duyduğu asgari şey, meşru olarak gerçekte var olan her şey olarak varsayılmaz. Varlıklar hariç çoğalmaz gereklilik (Entia non multiplwanda praeter neecessitatem) betimleyici bilim için mükemmel bir metodolojik ilkedir; ancak bu bağlamda konu dışıdır. Çünkü felsefe ve günümüzde bilim de 'kuvvetin' bir yapı "ens" olduğunu reddetmektedir.

Teizmin çıkarları doğrultusunda dünyanın yaratılış yoluyla ortaya çıktığına dair kanıtlar keşfetmeye yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Eğer bilim başlangıç sürecini zihinsel görüşümüze geri çağırılmıyorsa, evrenin bu şekilde ortaya çıktığını varsayarak, doğada "Tek Yüce Nedenin" yaratıcı eylemlerinin kanıtlarını ya da en azından önerilerini izleyebilmesi beklenebilir. Bu umut, özellikle dünyanın geçtiği bilinen daha uzak aşamalarda ve oluştuğuna inanılan temel varlıklarda bu tür önerilerin aranması için beslenebilir. Böyle bir umut, teistin bakış açısından makul olsa da bunu test etmek çok önemli olmayacaktır.

Artık doğadaki süreçlerin insan tarafından yapılan makinelerinkinden farklı olarak geri döndürülemez nitelikte olduğu görülmektedir. Sistem geriye doğru çalışmayacaktır; Doğanın değişimleri yalnızca tek bir yönde ilerler. Bildiğimiz kadarıyla, fiziksel dünyadaki değişimlere eşlik eden enerji dönüşümleri, ilgili enerji miktarında hiçbir kayıp içermez; ancak enerji kaybolmasa da sürekli biçim değiştirmesi sırasında iş yapmak için giderek daha az kullanılabilir hale gelme eğiliminde olduğu iyi bilinmektedir. Diğer şeyler aynı olmakla birlikte dünya enerjisinin kullanılamaz hale gelme eğilimi, mevcut sistemin zaman içinde belirli bir başlangıcına ve belirli bir sonuna işaret etmektedir.

Evrenin sonlu olması koşuluyla enerjinin dağılması ilkesi, bildiğimiz dünya için sonlu bir süre anlamına gelir. Sonuç olarak, şu anda geçerli olan yasalarla tanımlanan düzen, belirsiz bir geçmiş için sürdürülemez. Ve bu bazen orijinal bir yaratıcı eylemin kabul edilmesine eşdeğerdir. Söz konusu ilkenin özel bir örneği olarak Lord Kelvin tarafından, Fourier'in dünyanın ısısını iletme sürecini temsil eden formülünün, geçmişte belirli bir zamanda, dünyanın bilinen önceki bir

durumunun fiziksel sonucu olarak kabul edilemeyecek bir termal durumunun olması gerektiğini ima ettiğine işaret edilmiştir. Ancak bu akıl yürütme, teizme yönelik bir argüman için pek de güvenli bir temel değildir. Böyle bir süreksizlik meşru bir şekilde sonlu olanın mutlak başlangıcı ile özdeşleştirilemez. Bu yalnızca, dünyanın daha önceki termal durumunun sonraki koşulların aksine, sadece ısının iletimiyle ortaya çıkmadığını ima eder; süreksizlik çağından önce denklemimizin hesaba katmayı ihmal ettiği bir ısı kaynağının varlığını engellemez.

Fiziksel dünyanın kesin başlangıcının ve yaratıcı gücün buradaki eyleminin bir başka işareti de bilimin evreni çözümlendiği atomik elementlerin sözde mutlak benzerliğinde ve değişmezliğinde aranmıştır. Sir John Herschel, atomların katı aynılığında 'imal edilmiş bir eşyanın' temel niteliğini görmemizi isterdi ve Clerk Maxwell, atomun, doğal dediğimiz süreçlerin hiçbiri tarafından yapılmadığını bilimin sağlam bir sonucu olarak kabul etti. Böylece, dünyayı oluşturan unsurların, ebedi olmadıklarına ve kendi kendine var olmadıklarına tanıklık ettikleri varsayılmıştır.

Bu argüman mevcut haliyle, Clerk Maxwell'in kuşağının bilimi tarafından atomlara atfedilen mutlak kalıcılığın en azından zaman içinde yaratılışın yanı sıra ebedi varoluşa da güçlü bir şekilde işaret ettiği eleştirisine açıktır. Ayrıca atomlara atfedilen mutlak benzerliğin yeterli gerekçeler olmaksızın atfedildiği de. Atomlar bilim tarafından yalnızca toplu olarak incelenir ve tek bir atom hakkındaki bilgimiz yalnızca istatistiksel olarak elde edilebilecek bilgilerdir.

Buradan, herhangi bir atomun tam özelliklerine, boyutuna veya hızına ilişkin hiçbir şey bilemeyeceğimiz açıktır. Belki de bu son eleştiriden kaçınılabılır; zira mutlak benzerlik argüman için gerekli değildir. Ancak bilimdeki son gelişmeler, atomun artık değişmez olarak değil, değişen ve parçalanabilir bir şey olarak kabul edilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu gerçek, Clerk Maxwell'in iddiasını çürütse de kendi başına maddenin yaratılışına ya da sonsuz varlığına dair bir delil oluşturmaz. Bununla birlikte bilimin şu anda atomları çözdüğü elektronları maddenin nihai unsurları olarak kesinlikle eşdeğer ve benzer olarak kabul edersek orijinal argüman yeni bir biçimde yeniden ortaya çıkar. Ve belki de daha önce bunun altında yatan üretim ve yaratılış arasındaki mutsuz analogiden ayrılarak güçlendirilebilir. Yıldız uzayının geniş bölgeleri boyunca birbirine tıpatıp benzeyen bu kadar muazzam sayıda temel cismin varlığını, ortak bir kaynaktan ve tek bir nedenden kaynaklandığı varsayımı dışında herhangi bir varsayımla açıklamak zordur. Bu nedenin Tanrı'nın yaratıcı eylemi olması kesinlikle gerekli bir çıkarım değildir. Ama eğer elektronlar gerçekse ve sadece bizim yapımızın sembolleri değilse zaten teist olan kişi, onların benzerliğinde dünyanın yaratılışla ortaya çıktığını gösteren özelliklerden birini görebilir. Çünkü kendi dünya anlayışına göre teist kişi, "doğal nesnelere kökenine dair tek bir kaynaktan bazı kanıtlar" bulmayı ve "bunları oluşturan daha basit ve daha temel nesnelere daha güçlü kanıtlar bulmayı" beklerdi. Bu sözleri alıntılamanın yazar şöyle devam etmektedir: "Eğer aynı maddenin farklı atomları kadar birbirine benzeyen çok sayıda iğne ya da mermi bulursak, bunları doğrudan ya da uzaktan tek bir kaynaktan çıkmış olarak kabul etmekte tereddüt etmemeliyiz. Ve eğer atomların daha fazla temel elementten, 'nihai unsurlardan', 'asal unsurlardan', 'elektrik

cisimciklerinden' ya da başka şeylerden oluştuğu ortaya çıkarsa, uzayın her yerinde mevcut olan bu daha nihai unsurları tek bir zemine bağlı olarak görmek için daha güçlü nedenler olacaktır.

Bu 'benzerler için tek bir zemin' varsayımının mantıksal temeli basitçe şudur: Tamamen bağlantısız şeylerin farklı olabileceği yollar sayısızdır. Hâlbuki bu tür şeylerin birbirine mükemmel şekilde benzeyebilmesinin tek bir yolu vardır; dolayısıyla sonsuz sayıda şeyin kendiliğinden tam olarak aynı biçimde meydana gelmesi, göz ardı edilebilecek kadar hayal edilemeyecek kadar küçük bir olasılıktır. Öte yandan eğer bu unsurlar bağımsız olarak oluşmamış ancak ortak etkiler olsaydı, benzerlikleri doğal olarak ortaya çıkacaktı.⁶ Bu argüman, burada, bilimin içine aldığı unsurların köken birliğini kanıtlamak için yeterli olarak sunulamaz. İğnelerimizin ve mermilerimizin benzer bir kökene sahip olduğundan ancak bunların üretilmiş şeyler olduğunu bildiğimizden emin olabiliyoruz. Ve öyle görünüyor ki, 'benzerler için tek bir temel varsayımı', eğer zemin köken anlamına geliyorsa onu geçerli kılmak için daha önceki bir varsayımı gerektirir. Ancak bu argüman, aksi kanıtlandığında tek kaynağa olan inancı doğrulamak için yeterlidir.

İlk neden argümanı o kadar tanıdık ki burada detaylandırılmasına gerek yoktur. Bilim nedensel seriyi ne kadar geriden takip ederse etsin ve fiziksel gerçekliğin temeline ilişkin nihai hipotezi ne kadar basit olursa olsun, onun bizi kendi kendini açıklayan bir başlangıca götürmediğini gördük. Lord Kelvin'in bilimin evreni oluşturduğunu varsaydığı farklılaşmamış eterik plenum, eterin kendisi tarafından açıklanmayan içsel harekete yönelik orijinal bir uyarım gerektirir ve aynı şekilde bilimin fenomenleri açıklayıcı tanımına girmeden önce enerjinin varlığı ve yönlendirici gücü varsayılmalıdır. Herbert Spencer bile kendi sistemi için bilincin gerekli bir verisi olarak bir İlk Sebep varsayımına ihtiyaç duymuştur. O halde, bilginin doğası ve geçerliliği ile ilgili olarak bilimin bakış açısını benimsediğimizde ve soruyu yalnızca bu bakış açısından tartıştığımızda, nedenlerin belirsiz gerilemesi ile kendine özgü bir neden olan bir 'İlk Nedenin' varsayımı arasında bir seçim yapma noktasına getiriliriz.

Belirsiz gerileme hiçbir şeyi açıklamaz, yalnızca çözülmesi gereken soruyu yeniden ifade eder; belirli bir değişimin açıklaması için bizi yalnızca önceki benzer bir değişime yönlendirir ve bu sonsuza kadar devam eder. Ancak yeni bir yazarın dediği gibi "tek bir örnekte anlaşılabilir olmayan bir şeyin benzer anlaşılabilirliklerin çoğalmasıyla anlaşılabilir hale gelmesi imkansızdır." Sözleri az önce alıntılanan Profesör Taylor, filozofların nihai bir açıklama ilkesi olarak nedensellikten vazgeçmeden kendilerini bu zorluktan kurtarmak için yaptıkları girişimler arasında "en az felsefi olanın, keyfi bir şekilde kendisinden önce hiçbir neden olmayan bir İlk Neden varsaymak" olduğunu söyler ve bu zorluktan çıkış yolu açıkça nedensel ilkeye sadık kalmanın uygunsuz hale geldiği noktada bu ilkeyi keyfi bir şekilde terk etmek anlamına gelir.

İlk neden kavramına yönelik bu eleştiride 'keyfi' kelimesine haklı olarak itiraz edilebilir. Çünkü açık bir şekilde nedensellik salt ardışıklıkla tanımlanmadıkça ve etkililik konusundaki temel içeriğinden yoksun bırakılmadıkça, "ikincil" bir neden hiçbir şekilde neden olamaz. Eğer

⁶ The Hibbert Journal, Cilt: 2, ss. 283-289.

nedensel eylem diye bir şey varsa, yani gerçek bir nedenin ya da ilk nedenin üretici gücü varsa yalnızca etkin neden olan şeyden türediği varsayılan aracı etkinlik nedeniyle bir neden olarak geçmesine izin verilir. Ayrıca, nedensellik ilkesi sistematik bir bağlantı ilkesi olduğu ölçüde kuşkusuz yalnızca kendisiyle başlayan şeyler için geçerli olduğu ileri sürülebilir. Olmaya başlayan her şeyin bir nedeni olmalıdır. Dolayısıyla bu ilke, bilimsel düşüncenin bir postulatı olarak doğru bir şekilde ifade edilir ve bu varsayım, var olmaya başladığını söylemediğimiz bir şeye ya da varlığa atıfta bulunmayı açıkça dışladığında değil, ilk nedeni benzer nedenler dizisinden biri olarak içerecek şekilde bastırıldığında kesinlikle saptırılır. Her nedenin daha önce gelen bir nedeni ima etmesi, bu ilkenin kötü bir yorumudur ve a priori olarak verileden ve neden kategorisine analitik olarak bağlanandan daha fazlasını ifade eder ya da Kant'ın a priori öğretisinin yerini alacak gibi görünen epistemolojinin diliyle, insan deneyimimizi hesaplanabilir bir düzene indirmediğimiz nedensellik varsayımında zorunlu olarak ima edilenden daha fazlasını ifade eder.

Tanrı'nın varlığının kozmolojik kanıtı ilk sebep argümanıya özdeş olduğu sürece, neden kategorisini ampirik alanın dışına uygulayamayacağımız yönündeki Kant'ın eleştirisi tarafından sıklıkla geçersiz kılındığı varsayılmıştır. Ancak bu sadece nedenin, dış dünyada herhangi bir nesnel veya somut karşılığı olmayan, anlama yetisinin yalnızca öznel bir kategorisi olması durumunda doğrudur. Şimdi, eğer neden, bu şekilde tamamen öznel, sadece deneyimlerimizi yorumlama dürtümüzün zorunlulukları tarafından bize dayatılan bir zihin alışkanlığı ise neden kavramının pratikte ne kadar vazgeçilmez olursa olsun, teoride savunulamaz olduğunu kabul etmeye hazır olabiliriz. Nedenselliğin 'etkinliğinin' nereden kaynaklandığını, nedensel eylemin nasıl 'geçiş' olarak kavranacağını, nedenselliğin tam olarak ne olduğunu ve nasıl işlediğini düşünmeye çalışan herkes, düşüncesinin kaçınılmaz olarak içine sürüklendiği sonsuz zorluklara, paradokslara ve karışıklıklara aşına olacaktır. O zaman belki de nedenin gerçekliğe değil, görünüşe ait olduğu ve filozofların aradığı deneyimin tam olarak yorumlanması için yetersiz bir anahtar olduğu sonucuna varılabilir. Eğer neden konusunda durum böyleyse, bir ilk neden için teistik argüman terk edilmelidir; ama aynı zamanda onunla birlikte, "madde ve nedensellik dediğimiz şeyin alanının genişlemesinde" teolojik bakış açısının tamamen dışlanması gören dünyanın mekanik teorisinin temel dayanaklarından biri de terk edilmelidir.

Öte yandan, nedenselliğin mantığını kavrayamamamız, neden kavramının kesinlikle öne sürüldüğü dolaysız etkinlik deneyimimizde yanılısamamızın zorunlu olarak gizlendiğinin kanıtı değildir. Nedensellik kategorisi ne kadar türetilmiş olursa olsun sonuçta gerçekte olup bitenlerin bir kısmını yansıtabilir. Bu durumda nedensellik kendi kendini açıklayamadığı için açıklamasını fizik biliminin dışında aramaya yetkiliyiz ve hatta buna zorlanıyoruz.

Bilimin kendisi de maddenin tamamen hareketsiz olduğunu ve enerjinin kendini yönlendirme gücünden yoksun olduğunu öğrettiğine göre ister orijinal ister türetilmiş olsun, nedensel etkinliği akılda aramak gerekir. Böylece teizmin varsaydığı gibi bir ilk neden, mutlak bir varlık kavramına yönlendiriliriz. Bir yanda madde ve enerjinin sonsuzluğu, diğer yanda kör tesadüf (bu ne anlama gelirse gelsin) evrenin açıklanmasının dışında tutulmuştur.

Burada fizik biliminin çoğunlukla gereksiz ya da kabul edilemez kıldığı varsayılan Tanrı kavramına olan ihtiyaca bir göz atacağız. Özel bilimler elbette böyle bir kavramın kullanılmasını gerektirmez; gerektirseydi bilim olarak mahvolurlardı. Çünkü onların işi, olguları nedensel olarak fiziksel öncüllere kadar izleyerek görelî açıklamalar getirmektir. Nesnelere nedensel bağlantılarına dair bilgimizde boşluklar oluştuğunda ilahi faaliyete başvurmak, bilim için bilimsel açıklamadan vazgeçmek olacaktır. Teoloji için ise Tanrı'nın zorunlu varlığını doğrulamak amacıyla bilimsel teorinin boşluklarına bu tür bir açıklamayı itmek hem bilimin hem de teolojinin işlevlerini karıştırmak ve bilimi fenomenal sınıflandırma ve tanımlamanın daha mütevazî rolüne hapsedmek yerine, bilimin metafiziksel mutlaklık iddiasını tanıyarak görünerek bilimsel şüphecinin eline oynamak olacaktır.

O halde şimdi görmeye başlıyoruz ki, her ne kadar özel bilimler ilahi faaliyet fikrine başvurmadan işlerini yapabiliyor ve amaçlarını gerçekleştirebiliyor ve teizm doğru olsun ya da olmasın bunu eşit derecede iyi yapabiliyor olsa da bir bütün olarak bilim tarafından filozofun zihninde ortaya atılan ve teistin iddia ettiği gibi yalnızca Tanrı'nın varlığı varsayımıyla tatmin edici bir şekilde yanıtlanabilecek sorular vardır.

3. Şimdiye kadar, olgular arasındaki nedensel ilişki gerçekse bilimin ilerlemesi devam ettikçe giderek daha fazla göz ardı ettiği nedendeki temel etkinlik unsurunun bizi kaçınılmaz olarak kendi kendine var olan bir nedene, ebedî bir zihin ve iradeye geri götürdüğü tartışıldı.

Bilimin ortaya çıkardığı ve natüralizmin evreni açıklamaya çalıştığı nedensel bağın daha fazla incelenmesi, tüm bireysel şeylerin temeli olarak mutlak bir varlığın varlığına dair başka bir argüman sağlayacaktır.

Sebeup ile sonuç arasındaki bağın ne olduğunu sorduğumuzda ya da teknik bir dille ifade edecek olursak 'geçiş etkinliğini' nasıl anlamamız gerektiğini sorduğumuzda evrende bilimin nedenselliğe getirdiği özel yorum ya da kullanımdan daha fazla bir şeyin var olması gerektiğini görürüz. Atomculuğun nedenselliği açıklamaktan aciz olduğu kesinlikle aşikârdır. Eğer bilimin dünyayı çözümlendiği atomlar ya da nihai elementler birbirlerinden tamamen bağımsızlarsa; eğer onlara tek tek bağlı hiçbir kendiliğindenlik ve toplu olarak aralarında hiçbir uyumlu eylem -harici olarak belirlenmiş etkiler ve hareket değişikliklerinden başka bir şey yoksa- o zaman olayların yasalara göre gerçekleştiği, nedenlerin etki yarattığı ve benzer nedenlerin etki yarattığı gerçeğini açıklamak imkânsızdır. Her türlü nedenselliği deneyimlerimize en aşina olan ve bu nedenle görünüşte en basit olan, yani mekanik eylem ya da çarpma yoluyla hareket üretimi gibi durumlara indirgemek de bizi nedenin etkiyi nasıl ürettiğini tam olarak anlamaya yaklaştırmaz. Çünkü bir top diğerine çarptığında neden hareket ya da hareket değişikliği meydana gelsin? Değişim nasıl üretilir? Atomistik hipotezlerde varsayıldığı gibi dünyanın yapısı temelde süreksiz ise nedenden sonuca geçiş nasıl gerçekleşir? Bu soru Lotze'nin felsefi sisteminde çok önemli bir yer tutar ve çözümü ona kesinlikle tüm bireysel şeylerin arka planı olan, onların birlik bağını oluşturan ve etkileşimlerini tek başına mümkün kılan evrensel bir varlık talep ediyor gibi görünmektedir. Eğer nedensellik sadece koşullanma değilse ve yoktan yaratmayla özdeş değilse ya da etkilerin

nedenden sonuca aktarılması olarak düşünülemezse yine de geçici eylem, vesilecilik veya önceden kurulmuş uyum gibi teoriler tarafından başarılı bir şekilde bertaraf edilemezse o zaman nedensel eylem, Lotze'nin iddia ettiği gibi içkinlik kategorisi açısından tanımlanmalıdır.

Sebepten sonuca geçiş, yani tek ve aynı varlıkta bir gelişmedir. Geçiş, içkin etkinlikle yer değiştirir; çoğulculuk yerini tekçiliğe bırakır, Bir ve çok, nitelikli bir anlamda özdeşdir. Böylece bilim ya da daha doğrusu bilimsel olarak ortaya konmuş olguların felsefi dayanakları, eğer fiziksel dünyada değişim ve nedensel eylem düşünülebilir kılınacaksa, bizi yine tek ve her şeyi kucaklayan bir varlığı varsaymaya götürür. Ancak bu argüman devam ettiği sürece böyle bir varlığın zorunlu olarak teizmin Tanrısıyla özdeşleştirilmesi gerekmez.

4. Fizik biliminin sonuçlarının nihai açıklamaları yapılmaya çalışıldığında, yüce bir varlığın zorunlu varlığını öne sürdüğü bir başka yol daha vardır. Bu argümanı sunarken bir kez daha saf bilimin sınırlarını aşmak ve bu cildin bir sonraki makalesine ait olan bölgeye girmek gerekecektir. Bununla birlikte daha önce vurgulanan, bilim olarak bilimin teoloji ile çok az teması olduğu ya da hiç teması olmadığı ve bu iki düşünce bölümünün ancak felsefenin ortak zemini üzerinde birbirleriyle ilişkiye sokulabileceği gerçeğinden dolayı, böyle bir izinsiz giriş kaçınılmazdır. Ve mevcut tartışmada 'sağduyu' ve sıradan işleyen bilimin epistemolojik bakış açısını tamamen geride bırakıyoruz. Yukarıdaki tartışmaların bazılarında bu bakış açısı bilimsel okuyucuyla kendi zemininde buluşmak adına muhafaza edilmiştir; ancak sadece olduğu gibi protesto altında. Şimdi, sıradan sağduyunun ve bilimin evrenin kendisine dışarıdan gelen zihinlerden ayrı olarak nesnel bir şekilde var olan büyük bir makine olduğu şeklindeki eleştirel olmayan ön kabulünü reddetmek üzere harekete geçmeliyiz. Sanki bu zihinlere olayların sırasını belirleyen önceden var olan amansız yasalarıyla birlikte olduğu gibi kabul etmeleri gereken hazır gerçeklik olarak 'verilmiş' bir şeydir ve ellerinden geldiğince anlamaya çalışmalıdırlar, eğer sadece anlayış orada bir yer bulabilirse.

Eğer teoloji bilimle, bilim tarafından benimsenen bilgi teorisinin pratik yaşamın amaçları dışındaki amaçlar için yeterli olduğu zımni varsayımına dayanarak tartışarsa, rakibini en kötü duruma düşürmekte zorlanacaktır. Teizm, ancak gerçekçi olan idealist bakış açısıyla değiştirilinceye kadar tartışmayı başlatmayı reddederek nihai başarı ihtimalini göz önünde bulundurabilir. Teoloji, tam da bilimin epistemolojik ön kabullerini reddederek rakibini güçsüz hale getirir ve kendisini yenilmez kılar.

O halde, fiziksel evrenin gerçekliği sorusunu gündeme getirirken çok az düşünmek, sıradan bir insanın bile zihin dışında maddi varoluşu tasavvur etmenin imkânsız olduğunu kabul etmesini sağlar. Fiziksel nesnelere özellikler açıkçası onların doğasında yoktur; bu özellikler en azından kısmen, onları algılayan zihinlerimiz tarafından oluşturulur. Kırmızılık gülde değil, orada mevcuttur. Maddenin uzam ve şekil gibi birincil özellikleri bile, renk ve tat gibi ikincil özelliklerinden daha fazla duyarlılığımız ve düşüncemiz dışında herhangi bir varlığa sahip olamaz. Bu nedenle zihinden bağımsız olarak maddenin hiçbir anlamı yoktur. Eğer var olmak zihin tarafından algılanmaktan daha fazlasıysa ya da -daha doğrusu bilinçli deneyimin bir ögesi

olmaksızın onları oluşturmak için dışsal zihni gerektiren niteliklere içkin olarak sahip olmak kesinlikle olamaz. Kant'ın öğrettiği gibi duyarlılığımız üzerinde maddenin özellikleri dediğimiz etkileri yaratan numenal ve bilinmeyen "kendinde şeylerin" olup olmadığı veya Berkeley'in "var olmak algılanmış olmaktır" (esse est percipi) düşüncesi, maddi varoluşu yeterince tanımlayıp tanımlamadığı bu bağlamda alakasız bir sorudur. Her iki durumda da dünya, bildiğimiz şekliyle duyularımız ve anlayışımız tarafından oluşmaktadır. Ancak "oluşmak" demek "yaratılmıştır" demek değildir. Algılayan özne nesnelere yaratmaz; duyularımızı kendimiz yaratmayız. O halde bir şey gerçekliği oluşturmak için zihinsel faaliyetimizle iş birliği yapar ve bu şey hakkında iki şey söyleyebiliriz: Birincisi, anlaşılabilir olmaktır. Çünkü bilimsel yöntemlerle onu giderek daha fazla bir kozmos olarak yorumlarız. İkincisi, biz aktif öznelerle etkileşime gireriz; çünkü deneyimlerimiz böyle oluşturulmuştur. O halde ya kendisi zeki ve nedensel olarak etkindir ya da arkasında zekâ ve nedensel aktivite vardır.

Tecrübe ettiğimiz tek sebep akıl olduğuna göre, 'nesnel' dünyanın bu iki özelliği de aynı zamanda ruhun özellikleridir. Bu nedenle doğanın temelde manevi (tinsel) olması gerekir. Böylece bilimin sonuçları üzerine düşünmek bizi idealist bir evren anlayışına götürür. Böyle bir maneviyattan (tinsellikten) veya idealizmden teizme doğru atılan adım aslında hala bir adımdır; ancak diğer hususlar ışığında bu nispeten kolay bir adımdır. Çünkü bilim yalnızca doğanın tekdüzeliğini ve anlaşılabilirliğini gün ışığına çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda doğanın birliğini de daha az açık bir şekilde ortaya koyar. Şu an hayatta olan bir biyolog şöyle söylüyor: "Her yerde birlikler algılanıyor; bitki ve hayvandaki tüm farklı mimari tarzlar boyunca yaşamsal organizasyonun birliği, yaşamın tüm çok çeşitli ifadeleri arasında hayati süreçlerin birliği, gelişimin birliği ve evrimin birliği algılanıyor." Şairin ve sanatçının içgüdüsel olarak gördüğü, metafizikçinin ve ilahiyatçının tündengelim yoluyla ulaştığı şeyi yani, doğanın birliğini, biyoloji tümevarım yoluyla kurmaya çalışmaktadır: Fizik, bu birlik idealinin gerçekleşmesine biyolojiden çok daha mükemmel bir şekilde ulaşmıştır ve böylece tüm bilim, teoloğun Tanrı düşüncesinin bir yönüne yaklaşır. Çünkü eğer doğa tutarlı bir bütün ise tek temeli ve dolayısıyla daha önce olup bitenlerin ışığında tek yüce zekâyı ve tek sebebi başka bir deyişle varsaymaz mı? Ortaya çıkaran ve koruyan bir zihin mi? Eğer öyleyse, bilimin böyle bir kavrama ihtiyacı olmasa da Tanrı gereksiz bir hipotez değildir. Evrensel akıl olarak Tanrı kavramı, çeşitli fizik bilimlerinden elde ettiğimiz bilgileri tamamlamak ve bilimin yorumlamaya çalıştığı evrenin gerçekliğini güvence altına almak için vazgeçilmez görünmektedir. Bilimin bize evren hakkında öğrettiği daha genel gerçeklerden bazılarının hem bunların yorumlanması hem de bilimsel bilginin birleştirilmesi için gerekli olan ve teistik doktrine işaret eden çıkarımlar içerdiği görülmüştür. Bilimin evreni göreceli olarak anlaşılır kıldığı nedensel etkileşimin analizi, bireysel şeyler arasındaki bu tür bir etkileşimin, çoğulluğu kucaklayan bir nihai varlık varsayımı olmaksızın düşünülemez olduğunu onaylamamıza yol açtı ki, bu da zorunlu olmasa da muhtemelen teistin Tanrı ile kastettiği şeyle özdeşleştirilebilir.

Dahası, dış dünyanın gerçekliğini neyin oluşturduğuna dair bir araştırma bizi sonsuz ve ebedi bir zihni varsaymaya zorlamıştır. Ve bir kez daha, eğer nedensellik tamamen öznel değilse ve iradeyle donatılmış varlıklardaki etkinlikle kastettiğimiz şeyin doğadaki karşılığı ise o zaman

doğanın gidişatından ilk sebebe kadar olan argüman geçerli görünecektir. Ve bu son düşünce çizgisinin içerdiği argüman, daha önce bahsedilen sonuçlarla güçlenmektedir. Çünkü eğer zihin öncelikli unsursa, madde ve enerji yalnızca onun yapılarıysa, dünyanın gidişatının enerjinin veya maddenin ebedi eylemine atfedilmesi saçma hale gelir.

Eğer bu argümanlar sağlamsa, dünyanın sonsuz bir ruhta ve onun için var olduğu, O'nun akıl ve irade ile karakterize edilen bir varlık olduğu, kendisi için var olan dünyayı aşan ve onda var olan dünyaya için bir varlık olduğu yönündeki teistik çıkarıma çoktan ulaşmış oluruz.

5. Bu aşamada, son yıllarda doğa biliminin eğiliminin, teistik bir teolojinin başlangıç noktasını oluşturması gereken idealist dünya görüşünün aksi yönde değil, aksine lehinde olduğu uygun bir şekilde belirtilebilir. Bir ya da iki nesil önce fizik bilimi araştırmacıları arasında çok daha yaygın olan materyalizmin gücü daha önce de belirtildiği gibi artık bilim açısından eksikliklerle dolu olduğu ve felsefe açısından umutsuzca yetersiz olduğu görülen mekanik doğa teorisinde yatıyordu. Biyologlar, organik dünyadaki evrim sürecinde ister salt duyarlılık ve içgüdü niteliğinde olsun, ister taklit ve bilinçli seçim niteliğinde olsun, zihinsel faktörlerin önemi üzerinde ısrarla durmuşlardır. Ancak natüralizmin bu zihinsel faktörlere atfettiği verimsizlik ve ilgisizliği, sadece bir organizma için yararlı olanın hayatta kalması doktrini ile bağdaştırmak zordur:

Sonuç olarak, hayvan otomatizmi ve tüm kozmik süreci açıklamak için madde ve kuvvetin yeterliliği teorisi büyük ölçüde gözden düşmüştür. Görüş değişikliği kademeli olmuştur ve aşamaları dikkat çekicidir. Her şeyin madde olduğunu ve zihnin olmadığını ileri süren materyalizmin daha katı biçimi yerini, maddenin birincil olduğu ve zihnin de onun bir işlevi olduğu, olgusal olarak gerçek ama dünya makinesinin eylemiyle ilgisiz olduğu görüşüne bırakmıştır. Bundan sonraki adım, madde ve zihnin bilinemez tek bir gerçeğin iki yönü olduğu şeklindeki monistik pozisyondur. Bazen iki faktörün her birine tarafsız bir şekilde adalet veren, ancak çoğu zaman adı dışında materyalist olan bir teoridir bu. Bir süredir bilim çevrelerinde moda olan bu tekçilik, aslında kararsız bir denge konumu olduğunu kanıtlamıştır ve idealizme giden yolda bir yarı yol olarak görülebilir. Merhum Profesör Huxley, tüm zihin alışkanlığına rağmen zaman zaman idealizm tarafına kayan ve idealistlerin nihai gerçeklik görüşüne boyun eğen bilimsel bir düşünürün iyi bir örneğidir. İlk ilkelere, yani bilginin doğasına ve bilimsel varsayımların ve önermelerin geçerliliğine ilişkin düşüncelere gösterilen ilgi, büyük ölçüde bilim adamları arasındaki bu konum değişikliğinin nedeni olmuştur. Kuşkusuz bir başka neden de psikologların organik evrimi incelemeye başlamaları ve özellikle güçlü hayvanlar söz konusu olduğunda doğal seçilime dâhil olan zihinsel faktörlerin gerektiği gibi tanınması konusunda ısrarcı olmalarıdır. Sübjektif seçim ve doğal seçim gibi teoriler artık evrim doktrininin tam açıklamasında kendine yer buluyor. Yaşayan fizikçilerin önde gelenlerinden biri, canlı organizmayı basit bir mekanizmanın karmaşık bir parçası olarak düşünmenin imkânsız olduğuna inandığını ifade etmiş ve Fransa, Almanya, Amerika ve ülkemizin önde gelen fizyologlarından

bazıları bu fikri yeniden canlandırmışlardır. Yaşamsal gücün, aslında eski, kaba ve sorgulayıcı anlamında değil;⁷

Ancak organik yaşamın açıklanması için gerekli olan ve organizmaların otomatik mekanizmalar olduğu ve yaşam tarihlerinin yalnızca fiziksel güçler tarafından belirlendiği teorisinin sağlamadığı bir faktörün varlığını ifade eder. Bu adımı atmakla son zamanlarda bilim, kendisini kaçınılmaz olarak materyalist ve teizm ile bağdaşmaz olarak yanlış anlaşılma ihtimalinden daha da uzaklaştırmıştır. Şimdi, deneysel ve kesin bilimsel yöntemlerle araştırılmaya her zamankinden daha elverişli olan insan kişiliğinin incelenmesine karşı uyanan ilginin varlığında, zihin ve onun hem zihin hem de madde üzerindeki etkisi hakkındaki bilgimizin gelecekte dogmatik materyalizmin birçok sonucunun deneysel olarak çürütüleceği kadar genişlemesi mümkündür. Ancak bu nasıl olursa olsun, bilimin son gelişmelerinden en çok yararlanan şeyin materyalizm ya da natüralizm değil, idealizm olduğu artık rahatlıkla söylenebilir.

Bilimin, felsefi teoriyi telkin edebildiği ölçüde, teist teolojinin temelini oluşturan idealist evren görüşüne tanıklığı artmaktadır ve daha da artabilir ve fizik biliminin araştırması genişletildiğinde, eski metafizik ve epistemolojik ön kabulleri eleştirinin ışığında terk edildiğinde, "ortodoks bilimin eğiliminin ve mizacının" tamamen mekanik, kendi kendine yeterli ve kendi kendini açıklayan bir madde ve hareket evrenini telkin etmekten vazgeçeceği umulabilir.

6. Doğa biliminin sonuçları ve çıkarımları üzerinde düşünerek elde edilen kişisel bir Tanrı'nın varlığına ilişkin argümana geri dönecek olursak, nihai gerçekliğin her şeyin kendisi için var olduğu evrensel bir zihin ve onların varlığının nedeni olan evrensel bir irade olduğu sonucuna vardığımız noktadan devam ederiz. Eğer dünyanın bilimsel bilgisi, tutarlılık ve bütünlük için bir ilk neden varsayımını gerektiriyor gibi görünüyorsa, bilimin önemli felsefi çıkarımları olan başka

⁷ Eski yaşamsal güç teorisi, esas olarak 'güç' terimine atfedilen belirsizlik ve muğlaklık nedeniyle işe yaramazdı. Enerjinin korunumu ilkesi keşfedildiğinden beri yaşamsal değişikliklerin tamamen, korunan bilinen enerji türlerinin dönüşümü vakaları olarak açıklanıp açıklanamayacağı bir soru olmuştur. Mekanik görüş bunları tamamen fiziksel ve kimyasal değişim terimleriyle açıklanabilir olarak temsil eder. Neo-vitalizm (Yeni-Dirimcilik) ise büyüme, gelişme ve benzeri olguları açıklamak için daha fazlasının gerekli olduğunu savunur. Bu ekolün bazı temsilcileri yeni bir enerji biçimi, diğerleri kendi kendini uyarlama özelliği, bazıları da fiziksel enerjiyi miktarını değiştirmeden kontrol eden ve yönlendiren bir güç varsaymaktadır (bkz. Baldwin's Dictionary of Philosophy and Psychology, Arts. Life and Organic, aşağıdaki cümleler buradan alıntılanmıştır). "Son görüş genellikle bilinci yeni bir etken haline getirir ve tartışmalarda sorunun madde ve yaşam arasında değil de madde ve zihin arasında bir düalizm terimleriyle yeniden ifade edilmesine yönelik belirgin bir eğilimi temsil eder; ek olarak yaşam ve zihnin eşzamanlı olduğu varsayılır ya da doğrudan savunulur. Bu, sorunun temel koşullarını değiştirmez, ancak zihnin bir tür nedensel faaliyetini destekleyen olguları ve argümanları erişilebilir hale getirerek vitalizmin konumunu güçlendirdiği kabul edilir... Vitalizm/Dirimcilik/Canlılık, en güçlü duruşunu bireyin gelişimsel mekaniği olarak adlandırılan, rejenerasyon ve organik uyum olgularının yalnızca vitalist terimlerle tanımlanabileceği ve yaşamın esrarengiz gizemini gösterdiği yerde sergiler." Hücre çekirdeğinde meydana gelen yapısal evrimler, kalıtım olgularını temsil etmek için mekanik bir modelin düşünülemezliği, protoplazma ve çekirdeğin çevrenin doğrudan etkisine verdiği tepki, böylece her organ ve bir organın parçası için uygun hücre ve dokuların oluşmasına neden olur; bunlar şu anda organik süreçlerin mekanik bir teorisini tamamen yetersiz kılan gerçeklerden birkaçıdır.

bir gerçeği ortaya koyduğu da ileri sürülebilir yani, dünyanın insan zihni için anlaşılabilir olması ilk nedenin kozmosun ilk sebebi olduğu gerçeğidir.

Eğer dünya bir ilk nedeni ima ediyorsa, akledilebilir bir dünya da zorunlu olarak akıllı bir nedeni ima ediyor gibi görünmektedir. Bir doğa düzeni, nedenlerin uyumu ve etkileriyle değişmeyen bir ilişki gibi bir şeyin var olması, zekâdan başka bir şeyin sonucu olarak görülemez. Doğa yasalarının kendi kendine var olamayacağını ve bu nedenle onlara ilişkin 'zorunluluğun' kör kaderin zorunluluğu, Spencer'ın yalnızca 'kuvvetin sürekliliğinin' sonucu olarak gördüğü mekanik zorunluluk olamayacağını, ancak rasyonel zorunluluk olması gerektiğini düşündüğümüzde bu daha da belirgin hale gelir. Bilimin ortaya koyduğu zorunlu gerçekler "nesneden değil, deneyimin öznesinden kaynaklanır." Eğer nesnelere bunlara uyuyorsa, o zaman tüm deneyimler rasyoneldir; bizim aklımız "Evrensel Akılla" karşı karşıya gelir ve onun tarafından belirlenir.⁸

Bir yasa kavramı yaratır, bunu da doğa incelememize taşırız ve olguların davranışının bunun geçici uygulamasını haklı çıkardığı görülür. Akıl, doğanın tekdüzeliği kavramını ortaya koyar ve şu ana kadar doğanın 'yapıcıları' bizizdir. Ancak doğa tarafından bir yasalar sistemi fikrine yönlendirildiğimiz için ve kalıcı yasalar bir bütün olarak doğanın nitelikleri olduğundan, dünyanın teleolojik karakterinin nihai zemini fenomenlerin kendi ilişkileri ve bunların düşüncemizin sonuçlarıyla çakışmasıdır. Böylece, bilimin doğayı düzenlilikle karakterize edilen bir birlik olarak bulması, doğal bilginin ve deneyimin artmasının sürekli olarak doğruladığı bir gerçek, bizi daha önce ulaşılan sonuçtan yani, nihai gerçekliğin tek olduğu ve ruh niteliğinde olduğu, fiili dünyanın yalnızca zihinde ve zihin için gerçek olduğu, şeylerin kaynağı olan zihnin bizim anlayabileceğimiz şekillerde hareket eden bir zihin olduğu inancına götürür. Burada Tanrı'ya 'kişilik' atfetmenin son koşuluna ulaşırız.

Teoloji böylece doğa bilimi tarafından ortaya konan, dünyanın düzenli bir kozmos olduğu şeklindeki geniş ve genel gerçekten hareketle, onu çerçeveleyen yüce bir zekâyâ ulaştığında, güvenli bir zemine oturmuş olur. Teleolojik sınıfın bundan daha dar argümanları aynı inandırıcılığa sahip değildir. Doğada amaca yönelik araçların her uyarlanmasında dışsal bir tasarımcının belirli bir amacının işaretini gören teleoloji uzun süredir bir kenara atılmıştır; doğal seçim teorisi onu bertaraf etmiştir. İç teleoloji olarak adlandırılan şeyi, yani organizmaların çevrelerine kendilerini uyarlamalarını gösteren olgulardan yüce bir tasarımcının varlığına dair hiçbir argüman oluşturulamaz; bunlar en fazla biyolojik alanda mekanik kavramların uygulanabilirliğine bir sınır koymaya hizmet eder. Ancak Teizm için biyolojide mekanik tadı veren tüm teorilerin gözden düşürülmesi gerekli değildir; araçlardaki mekanizma, sonuca yönelik tasarımla zorunlu olarak tutarsız değildir. Her halükârda yaratılışın sonu, yaratık tarafından öngörülmez ve bunun için çabalanmaz; bir organizmanın yaşam öyküsü sadece bir fiziko-kimya meselesi olsaydı, gerçekten de mükemmel bir şekilde elde edilebilirdi.

⁸ Ward, 2. C. s. 283.

Aslında kozmik teleoloji, organizmalardaki adaptasyonların bilinçli ve yönlendirilmiş bir çabanın mı yoksa çevreye verilen mekanik bir tepkinin mi sonucu olduğu konusunda tamamen bağımsızdır. Eğer doğa anlaşılabilir ve düzenli bir seyir izliyorsa, bu yeterlidir. Bir organizmanın kendi özel amaçları ya da çıkarları peşinde koşarken, bir bütün olarak doğanın gidişatının büyük amacını zorunlu olarak ilerlettiğini daha fazla tartışmaya gerek yoktur. Biyolojide olduğu kadar kimya ya da fizikte de geçerli olan bu yasa, amacın organik dünyada ifadesini bulduğunun garantisidir. Eğer 'son' ile bir bütün olarak doğanın genel bir sonunu kastediyorsak, Aquinas'ın inorganik olanın teleolojisini ifade ettiği sözlerini en azından bilinçli dünyanın alt âlemlerine kadar genişletebiliriz: "Algısı olmayan şeyler ancak bilinçli ve akıllı bir varlık tarafından yönlendirilirse bir sona doğru yönelebilir. Bu nedenle, tüm doğal şeylerin bir amaca yönelik olarak düzenlendiği bir zekâ/akıl vardır."

Adaptasyon elbette organik dünyanın yüzüne büyük harflerle yazılmıştır. Bitkinin ya da hayvanın yaşam öyküsü onun terimleri dışında tanımlanamaz. Başlıca faktör, tamamen mekanik süreçlerle açıklanamayacak bir faktördür, yani organizmanın kendi 'çıklarları' doğrultusunda hareket etmesidir. Ancak keşfettiğimiz bu tür adaptasyonların tasarımcısının kim olduğu sorusu, tasarımı kabul eden herkesin aynı şekilde yanıtlamayacağı bir sorudur. Bazıları organik formların kendileri diyecektir; diğerleri ise tüm adaptasyonu her şeyin içinde bulunan yüce bir akla havale edecektir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta, kozmik teleolojinin canlı formların hareketlerini ya da gelişimlerini yönlendiren bilinçli bir amaç olup olmadığı sorusundan tamamen bağımsız olduğudur. Bu gerçeğin göz ardı edilmesi, doğal seçim teorisinin teleolojik bir doğa görüşü ile bağdaşmadığını varsayma hatasından kaynaklanmaktadır.

Lamarckçı faktörler olarak adlandırılan faktörlerin eşlik etmediği doğal seçim, canlıların evrimini açıklamak için yeterli olabilir ya da olmayabilir, varyasyon verilebilir.

Ancak, karakteri ne kadar "mekanik" ve ne kadar "körü körüne" hareket ediyor gibi görünse de bunun ya da herhangi bir doğa yasası tarafından tanımlanan mekanizmanın, kozmosun ve evrimsel sürecin yöneldiği hedefin tasarımcısı tarafından kullanılan araçlardan başka bir şey olduğunu varsaymak için hiçbir neden yoktur. Bazıları, amaçlı zihnin faaliyetini yalnızca henüz mekanik kavramlarla tanımlanamayan ve muhtemelen hiçbir zaman da tanımlanamayacak olan süreçlerde okumayı tercih ederse, doğal seçilimin sonuçta yalnızca organik formların ikincil 'kökeni' ile ilgilendiği gerçeği üzerinde rahatça düşünebilirler. Türlerin gerçek kökeni elbette varyasyonların çeşitliliğinde yatmaktadır ve bu varyasyonların seçim yoluyla sabitlenmeleri ve yeni bir tür oluşturmaları için kesin olmaları veya tek, belirli yönlerde ve tekrar tekrar meydana gelmeleri gerektiği gerçeğinden hareketle, birçok düşünür organik formların evriminin hiçbir yönlülük göstermeyen kör süreçlere tamamen atfedilemeyeceğine; aslında doğanın şans oyununu dolu zarlarla oynadığına inanmak zorunda hissetmiştir. Ancak her ne olursa olsun doğal seçim teorisi, görüşlerine saygı duyulması gereken birçok yargıcın ifade ettiği gibi yetersiz olsa da bu teorinin tamamen kabul edilebilir olduğu kanıtlanırsa, dünyanın teistik bir yorumunun hiçbir şekilde geçersiz kılınmayacağı gerçeğinin açıkça anlaşılması önemlidir.

Benzer şekilde, organizmaların yaşamsal süreçlerinin gelecekte fiziko-kimyasal, hatta mekanik kavramlarla tamamen açıklanabilir olup olmadığı ya da bunları yorumlamak için bir tür yaşamsalci teoriye ihtiyaç duyup duymadığı da önemsizdir. Mekanik ideale doğru atılmış bir adım, ama sadece bir adım olan hücre teorisi gerçekten de yetersiz kalmıştır. Homoloji, (kökendezlik) yenilenme ve sakatlanmış parçaların büyümesi gibi olgular, birçok yeni biyoloğun bu bakış açısından aşılabilir olarak gördüğü güçlükler ortaya koymaktadır. Ancak, bir zamanlar hücre doktrini aracılığıyla yaşamsal süreçlerin mekanik yorumunun ulaştığına inanılan dereceye, histologların (doku uzmanlarının) son zamanlarda mikroskobik araştırmalarıyla benimsemeye yönlendirildikleri gibi hücreden daha küçük biyolojik birimler teorisine başvurarak eşit derecede ulaşıp ulaşamayacağı görülecektir.

Ancak, mekanik tanımlama biyoloji alanında ne kadar ileri götürülürse götürülsün, "açıklama" tam olarak elde edilemeyecektir. Bir şeyi tanımlamak açıklamak değildir; hesaplamak da anlamak değildir. Bilim her noktada bizi eninde sonunda felsefeye götürür ve dünyanın teolojik yorumlarının test edilebileceği ve entelektüel değerlerinin tahmin edilebileceği tek yer bu ikinci temeldir.

Doğanın teleolojik argümanı, bir yaratıcıdan ziyade evrenin bir çerçeveleyicinin ya da mimarının varlığını kanıtladığı sık sık belirtilmiştir. Ancak bu açıdan daha önce verilen teistik argümanları tamamlar. Dünyanın düzenli ve anlaşılabilir bir bütün olduğu, bilimin varsaydığı ve bizzat varlığının tanıklık ettiği bir gerçektir. Ve bu gerçek bizi, evrenin kendisi için ve kendisinde var olduğu varlığa, bizimkini ne kadar aşarsa aşsın, onunla o kadar çok ortak noktası olan bir zekâ bahşetmeye götürür ki, onun dünyasında "ruhun ruhu selamladığını" ve bu yüce zekânın sonlu ruhlarımızın kısmen anlayabileceği şekillerde hareket ettiğini hissederiz.

7. Yine de dünya baştan sona rasyonel değildir. Tüm idealizm sistemlerinin zayıflığı ve teistik düşüncenin doğasında var olan en önemli zorluk, deneyimlerimizin bize Tanrı'nın dünyasında O'nun gücünde ya da iyiliğinde kusurlu olduğunu kuvvetle düşündüren bir unsur sunmasıdır. Bilimin organik evrim süreçlerine tuttuğu ışık, "tüm yaratılışın şimdiye kadar birlikte inlediği ve acı çektiği" gerçeğine dair duygularımızı yoğunlaştırmıştır. Tanrı'nın doğadaki içkinliğini ne kadar çok vurgularsak yani bazılarının bize söylediği üzere Darwin'in çalışmalarından bu yana doğa biliminin bizi yapmaya zorladığı gibi doğanın gidişatının en küçük ayrıntılarının Tanrı'nın iradesini ifade ettiği ve O'nun anlık faaliyetini temsil ettiği konusunda ne kadar ısrar edersek, fiziksel kötülük ve acı sorunu o kadar anlaşılabilir hale gelir. Hayvanların duyarlılığını ve acı çekmesini en aza indirmeye ya da insanda acının bazen adil bir şekilde cezalandırdığını bazen de eğittiğini göstermeye çalışan savunucuların, bu büyük güçlüğün sınırlarından çok daha fazlasına dokundukları açıkça inkâr edilmelidir.

Artık doğa bilimi kesinlikle fiziksel kötülüğün teleolojisini öne sürmez. Acının dağılımı gelişigüzel görünmektedir ve izini sürebileceğimiz hiçbir planı takip etmemektedir. Beşerî dünyada "Her şey herkese aynı şekilde gelir; iyiler ve kötüler için tek bir durum vardır." Burada fizik biliminin dışında kalan ahlaki kötülükle ilgilenmiyoruz. Ancak doğanın incelenmesi, acının

kendi başına hiçbir amaca hizmet etmese de bir bütün olarak dünyanın gidişatına ayrılmaz bir şekilde bağlı olduğunu gösteriyor gibi görünmektedir. Aslında, zorunlu bir yan ürün niteliğinde olduğu görülmektedir. Hiçbir amaç atfedemediğimiz deprem ve veba salgını da aynı şeylerin, olayların yasalara göre düzenli sıralanışının sonucudur ve genel olarak yaşam ve sağlığa hizmet eder. Çöl ve yanardağ da doğanın güzel yüzündeki lekeler olarak görülür; ancak son zamanlarda bilimsel bir yazar, bunların yağmur yağması için gerekli bir koşul olan atmosferik tozun temini için gerekli olduğunu ve bu nedenle gezegenimizdeki yaşam için gerekli olduklarını bize sunmuştur. Kuşkusuz insanın fiziksel hastalıklar olarak nitelendirdiği diğer bazı olgular da dünya sistemi için aynı derecede gerekli olabilir; ancak görebildiğimiz kadarıyla diğer pek çok olgu sadece ikincil ürünlerdir.

Ve bu kesinlikle teistik sorunla ilgilidir. Çünkü teizm, bilimin temsilcileri arasında zaman zaman taraftar bulan yasa anlayışını, yani yasayı Tanrı'dan ve insandan bağımsız, bağlayıcı bir kader olarak gören anlayışı reddetse de ve doğa yasalarını temelde evrenin yöneticisinin düzenli ama özgürce hareket eden gücünün ifadeleri olarak görse de böylece Dr. Ward'ın ifadesiyle, "olumsallığı şeylerin tam kalbine bıraksa da": yine de bizce teist, Tanrı'nın faaliyetlerinde yasaların hükümranlığında ifadesini bulan böylesi bir düzenliliğin tek alternatifinin dünyanın, kozmosun yerine kaosu ikame edecek ve bizimki gibi sonlu zekâlar için rasyonel yaşamı imkânsız kılacak "hesaplanamaz bir mucizeler silsilesi" aracılığıyla yönetilmesi olduğunu savunmalıdır.

Dr. Ward, Gifford Dersleri'nde bize ateizmi çağrıştıran mutlak zorunlu ya da mekanik bir hukuk sistemi ile Tanrı'nın nedensel faaliyetinde koşulsuz özgürlüğü çağrıştıran mutlak olumsuzluk arasında seçim yapmamızı önerdiğinde: 'Ya hep ya hiç' durumuymuş gibi sadece Tanrı 'sız bir mekanizma ile sadece Tanrı' sız bir mekanizma arasında bir seçim yaparsak, Martineau gibi, üçüncü bir olasılık olarak, yüce varlığın kendi kendini koşullandırması fikrini benimsemenin, sonlu zihinler tarafından anlaşılabilirlik koşullarını karşılamak ve dünya amacının gerçekleştirilmesi için tutarlı bir plana bağlı kalmanın hem bilimin hem de teistik felsefenin gerekliliklerine daha uygun olup olmadığını sormaya cesaret edebiliriz. Böyle bir plan, dünya denklemi için belirli köklerin seçilmesini ve kendi başlarına amaç niteliğinde olmasalar da böyle bir seçimin ardından gelen tüm sonuçlara uyulmasını içerecektir. Pek çok idealistin ileri sürdüğü gibi doğadaki her şeyin ya belirli bir amaç için bir araç ya da bir amacın kendisi olması mı gerekiyor? Görebildiğimiz kadarıyla, bizimki gibi son derece karmaşık bir doğaya sahip bir dünya sürecinin, düşüncenin tutarlılığına ve varlığın uyumluluğuna uygun şekilde bir bütün olarak süreçle ya da nihai hedefiyle hiçbir ilgisi olmayan olumsal sonuçlar içermesi kaçınılmaz olmayacak mıdır? Genellikle deizm ile özdeşleştirilen, dünyanın bir kez yaratıldıktan sonra Tanrı'nın için ya da sürekli faaliyeti yerine kendi kendine yeterliliğiyle sürdürüldüğü ya da doğa yasalarının eski Yunanlılarda olduğu gibi Tanrı'dan bağımsız olarak var olan ebedi bir "Bir" olduğu varsayımını yapmamız gerekmez. Bunun yerine hukukta, Tanrı'nın akıllı ve ahlaki yaşamı devrettiği yaratıklarla ilişkili olarak hareket eden özgür ama kendi kaderini tayin eden iradesinin ifadesini görürüz. Görünüşe göre bu, teizmin hem dine hem de akla zarar vermeden kendisini en iyi şekilde adayabileceği görüştür. Şu da eklenmelidir ki, fizik biliminin olgularının doğal olarak

işaret ettiği ve tatmin edici bir felsefi açıklamaya sahip olduğu bir gerçekliktir. O halde eğer kozmos hakkındaki bilgimiz Tanrı'nın şaşırtmayacağı ve aptallaştırmayacağı sınırlı zekâyâ özuyum sağlama yoluyla, kendi dünya planını gerçekleştirmenin kesin ve düzenli bir sürecine taahhüt edildiği fikrini teşvik ediyorsa,

Bu planın tarihsel uygulamasına eşlik eden pek çok özel ayrıntının, planın asli parçaları, kendi başlarına amaçları olmadığını, yalnızca zorunlu olarak tesadüfi epifenomenler ya da yan ürünler olduğunu görmek bizi şaşırtmayacaktır. En azından şimdiki yazara, zorlama bir düşünce aracı olmaktan çok gerçeklerin doğal bir açıklaması gibi görünen bu teoriyle, Tanrı'nın hayırseverliği ve her şeye gücü yeterliliği hem doğrulanmış hem de uzlaştırılmıştır; Tabii eğer sonsuz bir aklın, sonlu akıllar için düzenliliğiyle yeterince anlaşılabilir, hesaplanamaz mucizenin rahatsız edici unsurlarından arınmış ve gerçekleşmesi sırasında insan aklının meşru olarak fiziksel kötülükler olarak görebileceği 'genel denklemden' herhangi bir sonucun eşlik etmediği kozmik bir süreç tasarlamış olabileceği varsayımına kendimizi teslim edecek kadar aceleci değilssek.

Böylece Hıristiyan teolojisi tarafından onaylanan Tanrı'nın ahlaki doğası, bazı filozoflarca yapılan suçlamalara karşı korunur ve böylece bilimin çok güzel bir şekilde ifade ettiği hukukun hükümdarlığı da teistik bir dünya felsefesinde doğal yerini bulur.

8. O halde, fizik biliminin Tanrı'nın varlığı konusunda söyleyecek hiçbir şeyi olmadığı sonucuna varıyoruz; böyle bir sorun hakkında fikir beyan etmek onun alanına girmez. Başka bir deyişle, bilimin teolojik bir inancı yoktur. Teizme karşı kayıtsızdır, ama ateist değildir. Bununla birlikte bilim kaçınılmaz olarak, kuşkusuz yanıtlayamayacağı, ancak kendi payına görmezden gelmeyi göze alabileceği bir dizi soruyu gündeme getirir. Fiziksel dünyanın nihai gerçekliği, kökeni ve düzenliliği sorularını ele aldığımızda teistik görüşün sadece bilimin sonuçlarıyla uyumlu olmadığını, aynı zamanda onlar tarafından güçlü bir şekilde önerildiğini görürüz. Hayır, daha da ileri gidebilir ve Lord Kelvin'in son sözünü benimseyebiliriz: "Bilim bizi yönlendirici bir güce tam bir güvenle inanmaya kesinlikle zorlamaktadır... Yaratıcı bir güce olan mutlak bilimsel inanç ile atomların tesadüfi bir araya gelişi teorisinin kabulü arasında hiçbir fark yoktur."

Çünkü eğer evren açıklanacaksa, dünyanın kendisi için ve kendisinde var olduğu nihai gerçeklik olarak sonsuz aklı varsaymaya yönlendiriliyoruz. Bu, nedensellik ilişkilerimiz etkinliği tek başına oluşturabilecek olan sonsuz irade veya güçtür. Doğanın keşfedilen birliği bizi onun mutlak zeminini bir olarak görmeye yönlendirir. Dahası, fizik biliminin çok zahmetli ve başarılı bir şekilde izini sürdüğü kozmosun düzenliliği ve intizamı bizi nihai varlığı sonsuz zekâ ile özdeşleştirmeye zorlar. Ve son olarak dünya düzeninin önerdiği gibi yüce zekânın kendisine dayattığı sonlu anlayışlara uyum sağlama koşulunda, belki de doğanın arkasındaki gücün kutsallık ve sevgi ile uyumluluğunu keşfedebiliriz. Bunlar, Hıristiyanlığın kişisel bir Tanrı kavramını tamamlayan niteliklerdir.